

р Ш 23 (4 укр)
к Ф 83

ЖѢНОЧА НЕВОЛЯ

ВЪ РУСКИХЪ ПѢСНЯХЪ НАРОДНЫХЪ.

НАПИСАВЪ

ИВАНЪ ФРАНКО.

Цѣна 35 кр. а. в.

А. Ш. Франко

ЛВѢВЪ, 1883.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка,
подо зарядомъ К. Беднарского.

Б 317 515

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

+

Шифр 1123(44кр); Ф83 Инв. № 283 99 31

Автор Франко, Иван.

Назва Жінога неволя в руських
піснях народних.

Місце, рік видання У Львові, 1883.

Кіл-ть стор. 50с.

-\\- окр. листів _____

-\\- ілюстрацій _____

-\\- карт _____

-\\- схем _____

Том _____

Конвол _____

_____

Приміт _____

Рк Б 317 515

Ш 93 (чурр) (тл)
Ф 83

ЖѢНОЧА НЕВОЛЯ

ВЪ РУСКИХЪ ПѢСНЯХЪ НАРОДНЫХЪ.

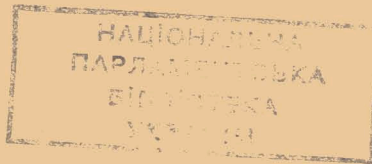
Написавъ

ИВАНЪ ФРАНКО.

Рк 2839931К Т

Накладомъ редакціи „Зорь“.

ТЕОФИЛЪ ГРУШКЕВИЧЪ
и. к. профессоръ гимназіи
въ КЛЮЖИЦѢ

У ЛЬВОВѢ, 1883.

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка,
подо зарядомъ К. Беднарского.

Ш23(4УКР)(-4М.1)*3*28

1. Фольклор український - Теми і образи
2. Жінки - Фольклор український
3. Теми і образи в ор фольклорі
4. Народні пісні українські - Теми і образи

Коли се правда, що мѣрою культурности всякого народа може служити то, якъ той народъ обходить ся зъ жѣнками, то й се безперечна правда, що руско-украинскій народъ пѣсля сеи мѣры покаже ся високо культурнымъ въ ѡдношеню до другихъ сусѣдныхъ народѡвъ. Ѳдъ давныхъ давенъ всѣ учені люде, котрі пильно придивляли ся до житя руского народа, признавали, що Русины обходять ся зъ своими жѣнками далеко лагѡднѣйше, далеко гуманнѣйше и свободнѣйше, анѣжь ихъ сусѣды. Свобѡдна воля женщины находить ту далеко бѡльше пошанованя, нѣжь н. пр. у Великороссѡвъ; въ родинѣ жѣнка займає дуже поважне и почестне становище, ба навѣтъ веде свое окреме (жѣноче, домашне) хозяйство побѡчь мужичого, до котрого мужикъ рѣдко коли мѣшає ся. Нѣякого важнѣйшого дѣла мужикъ не робить безъ порады зъ жѣнкою, ба, дуже часто розумна и ѡд-важна жѣнка умѣе у всѣмъ поставити свою волю супроти мужиковои. Що вже й говорити о тѡмъ, що черезъ таке чесне и людске держанє жѣноцтво руске мусѣло й само своимъ характеромъ выйти далеко красше, розвитѣйше, нѣжь се бачимо у сусѣдныхъ племенъ. Се такожъ признали трохи чи не всѣ этнографы, не кажучи вже о великѡй щирости и нѣжности чутя, котре такими чистыми перлами вымилло ся въ незлѣчимыхъ чудово гарныхъ пѣсняхъ жѣночихъ; уже сама зверхна подоба руского жѣноцтва — складна, свободна, гарна, — само єго смѣле та певне выступуванє супроти чужихъ.

людей: все то свѣдчить дуже корыстно о поважнѣмъ, людскѣмъ становищи жѣнокъ середь людского народа.)*

А прецѣнь же мѣжь жѣночими пѣнями руского народа стрѣчаемо дуже богато такъ сумовитыхъ, такъ жалѣбно болющихъ, розкрываючихъ намъ таку многоту недолѣ, що вдумавши ся въ тѣ пѣснѣ и въ те житѣ, котре ихъ выкликало, мы не можемо не вжахнутись, не можемо не спытати самыхъ себе: не вжежь се правда? не вжежь се може дѣятись у насъ, передъ нашими очима, мѣжь нашимъ лагѣднымъ рускимъ народомъ? Особливо замужна жѣнка вынаходить въ своѣй жизни чимъ разъ новѣ раны и недогоды, на котрѣ нарѣкае въ пѣсняхъ.

Кождый, кто звыкъ пыльно придивляти ся житю народному и особливо слѣдити его безмѣрно цѣкавѣ духовѣ проявы, мусить звернути увагу на тѣ пѣснѣ, на тѣ, сказати по правдѣ, жѣночѣ невольничѣ псалмы. Особливе тымъ цѣкавѣ они — крѣмъ своѣи основы — що майже всѣ, зъ выимкомъ деякихъ вандрѣвныхъ а лишь до нашего житя бѣльше або менше приновреленыхъ, суть новѣйшого, майже сучасного походженя, якъ се доказуе бесѣда, чиста, безъ архаизмѣвъ, часомъ зовсѣмъ льокально забарвлена, — якъ доказують такожь зовсѣмъ новѣ сучаснѣ понятя и обставины, въ нихъ

---

*) Матеріалы этнографичнѣ до сего предмету збранѣ въ Чубиньского „Труды этнограф.-статист.-экспедициѣ въ Югозап. край, т. V и т. VII“, Драгоманова „Преданія и рассказы“, Головацкого „Пѣснѣ галицко-русского народа“ и др. Зъ опрацѣвань бачить ся найдавнѣйше и едине доси спеціалне оброблене того предмету есть Боровиковского „Женская доля въ пѣсняхъ укр. народа“, напечатане переводомъ въ минувшѣмъ рочнику „Зорѣ“. Жаль тѣлько, що оброблене се о тѣлько некритичне, що авторъ помѣшавъ пѣснѣ новѣйшѣ зъ давными, обрядово-весѣльными, въ котрыхъ вѣе зовсѣмъ иншѣй духъ, нѣжь въ новѣйшихъ пѣсняхъ, и въ котрыхъ жѣноцтво занимае далеко низше, пѣдрядне становище въ житю родинѣмъ. Дуже цѣннѣ уваги що до того пытаня находимо въ прекраснѣй розправѣ М. Драгоманова: „Отголоски въ рыцарской поэзи въ украинскихъ пѣсняхъ“, а такожь въ его новѣй знаменитѣй книжцѣ: „Новѣ украинскѣ пісні про громадскѣ справи“.

зображеній. Чи не доказує намъ сей фактъ, що доля нашого жѣноцтва стоить теперъ на переломѣ, що нові обставини житя суспѣльного — збѣльшаюча ся бѣднота и др. — заявляють тенденцію змѣнити становище нашого жѣноцтва и, розумѣе ся, змѣнити его на гѣрше! Правда, въ самыхъ пѣсняхъ обѣчь сего непотѣшного факту мы побачимо еще й друге, противне явище — реакцію жѣноцтва супротивъ бѣльшѣючого гнету. Маймо надѣю, що гнетъ той чимъ далѣ, буде зменшувати ся и що жѣноцтво наше безъ перепони буде поступати дорогою духового розвою въ мѣру поступу цѣлого руского народа.

Розправа, котру отсе подаю, основана майже выключно на матеріялахъ рукописныхъ, на пѣсняхъ збранихъ мною самымъ и моими товаришами (особливо М. Павликомъ, Ив. Мохомъ и др.) въ рѣжныхъ околицяхъ Галичины самими послѣдними роками. Деякі зъ тыхъ пѣсень були й печатаніи чи то въ такій формѣ, якъ ту подають ся, чи въ варіантахъ. При кѣнци розправы я подамъ ихъ порѣвнане зъ печатными ѣдмѣнами. Запримѣчу еще, що зведеніи ту пѣсни жѣночій безперечно найкрасшій и що до змѣсту и що до формы зъ всего (крѣмъ хіба деякихъ думъ историчныхъ), що коли небудь вытворила наша фантазія народна, и яко творы народнои лирики многій зъ нихъ можуть смѣло рѣвнати ся зъ найдоскональшими того рода творами всѣхъ часѣвъ и народѣвъ*). Додамъ еще, що й мелодіи многихъ изъ тыхъ пѣсень такъ чудово хорошій, що слова становлять лишъ половину ихъ чаруючои силы.

Въ батькѣвскѣмъ домѣ до замужя дѣвчинѣ досить свобѣдно жити. Правда, працювати она мусить тяжко, якъ и кожде въ родинѣ, але за то й погуляти матуся не боронить.

Гуляй доню, не бороню, теперъ маєшь волю, —
Зажене тя лиха доля, заплачешъ за мною.

(Ценѣвъ, колом.)

*) Пѣсни тоті печатаемо незмѣнно, пѣсля дотычного мѣстцевого выговору.

Порівнянє життя при матері, а при свекрусь, виходить дуже на некористь послѣднього:

Ой на горѣ віорано, пшениць не буде,
У чужой матѣноньки роскошь не буде.
Своя мати кладе спати, постѣль постелила,
А свекруха нарѣкає: ще-сь не заробила.
Своя мати й а въ полудень тай ще прикрыває,
А въ свекрухи спати трохи, тай ще нарѣкає.

(Березѣвъ, колом.)

За тежъ, якъ сказано, мати дає волю дочцѣ, „щобъ мала по чѣмъ згадувати молодѣсть“, вбирає и строить єѣ по своѣй спромозѣ, „щобъ не встыдѣ ѣй було показати ся мѣжъ люде“, и хочъ привчає до роботы и до домашнього порядку, то все таки не надто настає на ню, не надто натужує ви молодѣ силы. И дѣвчина чує се, чує свою волю, але заравомъ чує, що воля тота коротка и швидко мине, що за-мужемъ ожидає ви далеко не таке житє, — и она спѣшитъ покористувати ся своимъ золотымъ вѣкомъ, спѣшитъ нагуляти ся и наспѣвати ся.

Теперь я си заспѣваю, коли ми ся хоче.
Коли мой головоньки нѣхто не клопоче.
Теперь минѣ и свѣтъ милый и вѣльненька днинка,
Доки мене не морочить маленька дитинка.

(Нагуєвичѣ, дрогѣб.)

Она спѣшитъ зазнати й любви, не пытаючи, чи буде що зъ неи, чи доведєсь ѣй жити зъ тымъ, кого она полюбить. Ба нѣ, она напередъ знає, що

Не всѣ тѣ сады родять, що порозцвитали,
Не всѣ тѣ шлюбы берутъ, що ся покохали.
Вой но тѣ сады родять, що рѣдойко цвили,
Вой но тѣ шлюбы берутъ, що ся не любили.

(Кунинѣ, жовк.)

Звѣстна рѣчь, въ послѣднѣй стрѣчцѣ значна часть пересады, и вже далеко близшій правды той варіантъ сеи пѣсни, що каже: „Половина побираєсь, що вѣрненько покохає ся“, — але все таки дѣвчина не певна, до котрой половини доведєсь ѣй належати, и для того спѣшитъ зазнати любощѣвъ безъ нѣякихъ практичныхъ взглядовъ, чисто за порывомъ молодого, горячого сердца.

Але мати уважно наглядає за коханємъ своєї донечки. Її стара, розважлива голова, котра має такъ богато досвѣду зъ житя, але не знає лишъ того, „щобъ кохане може“, укладає напередъ, яке має бути жите її дитини, она вышукує їй жениха по своєї уподобѣ, а бодай одклонює доньку одъ любви зъ такимъ парубкомъ, котрый їй не рѣвня. Мати бѣльше глядить на то, чи женихъ заможный, чи „є у него волы та коровы“, а дѣвчина глядить „на станъ хорошій та на чорнї брови“, — одси стара якъ свѣтъ суперечка мѣжъ чутемъ а розумомъ, мѣжъ надто горячою молодостю а надто холодною старостю.

Случаєвъ дѣйсного силуваня, де дѣвчину мимо її волѣ оддають за-мужъ за їй нелюбого чоловѣка, середъ руского народа взглядно мало. Здаєсь, що послѣдними часами ихъ стає чимъ разъ бѣльше, а особливо мѣжъ бѣднѣйшими людьми. Се й зовемъ конечно, и сего не можна класти на карбъ характеру народного, не можна вважати силуванемъ добровѣльнымъ (зо стороны родичѣвъ дѣвчины), усвяченимъ звичаями, опертымъ на цѣломъ свѣтоглядѣ народа. Се силуване примусове, т. є. родичѣ ту примушенї не ушанувати волѣ своєї дитини. Коли у бѣднихъ родичѣвъ лучить ся донечка гарна, робѣтна, вдатлива, — то оддати єѣ за богатога, хочъ бы й нелюбога жениха (вдѣвця, старшого чоловѣка) становить неразъ для родичѣвъ єдиний ратунокъ одъ економичной загибели, — и чижъ диво, що они хапають ся за него, що воля и наклоны ихъ дитини мусяць уступити переможнѣй силѣ економичного и суспѣльного интересу та самозахованя?

За те якъ же то глибоко почуваетъ, якъ живо протестує дѣвчина противъ всякого силованя! Нѣякї економичнї користи не заступлять їй сердечной любви. „Чи тонкїй, чи грубїй, абы серцю любый!“ Она не то, що не може взяти надъ собою тѣлько силы, щобъ полюбити нелюба, — нѣ, она навѣть слова доброга не може єму проти свога сердца сказати.

Чому ненько не раненько сокѣль вылѣтає?

Дай му донько принадоньку, най ту привыкає.

Посади го, моя донько, за тисовый столикъ,
 Скажи ёму, моя донько: Сивенькій соколикъ!
 — Волѣла бымь, моя мамко, каменя глотати,
 Нѣжь бымь мала нелюбови „соколе“ казати;
 Волѣла бымь, моя мамко, гѣркій полинь ѣсти,
 Нѣжь бымь мала изъ нелюбомъ обѣдати сѣсти.

(Долинъ, стрыйске)

Такій горячій и живой протестъ проти силуваня свѣдчить именно о тѣмъ, що силуване те середъ нашего народа — случай рѣдкій, що у нашихъ дѣвчатъ дуже живе и сильно почуте свободы власной волѣ, що они не уважають, такъ якъ великорускї женщины, своимъ першимъ обовязкомъ — у всѣмъ покоряти ся мужчинамъ и у всѣмъ ѡдречи ся власной волѣ. А хоть неразъ протестъ сей и мусить остати ся бесплоднымъ, хоть воля дѣвчины не може остояти ся супроти переважающихъ обставинъ, то она все таки не пѡддає ся пассивно, она скидає зъ себе ѡдновѣдь за те нечесне и нелюдске дѣло.

Ой коли сте наважили, то дайте мя, дайте, —
 А якъ минѣ лихо буде, сами себе кайте!

(Кунинъ, жовк.)

Ба, що бѡльше, неразъ дѣвчина волишь смерть собѣ заподѣяти, нѣжь по силуванѡмъ слюбѣ жити зъ немилымъ ѣй чоловѣкомъ.

Ой на горѣ-горѣ церква мурована,
 Ой тамъ дѣвчинонька зъ примусу слюбѣ брала.
 Ой слюбѣ мѡй, слюбѣ, примушенный слюбѣ,
 Ой чи добре минѣ за нелюбомъ буде?
 Якъ ми буде добре, буду го любити,
 Якъ ми буде лихо, пѡду ся втопити.
 Втопилажь бы я ся, алежь бо ся бою,
 Щобымъ не вдарила вѣ камѣнь головою.
 Якъ я вѣ Дунай втону, то вѣ мори спочину,
 А за тымъ нелюбомъ марне зъ свѣта згину.

(Ценѣвѣ, колом.)

Майже такъ само аргументує й Подолянка вѣ гарноѡй, хочъ и зъ давнѣйшихъ, очевидно козацкихъ еще часѡвѣ, походячѡй пѣсни. Знаемо, що козаки-Запорожцѣ дуже низко ставили жѣнокъ и покидали ихъ частенько, щѡбъ вступати на тогдѣшнї незличимї вѡйны. Бути жѣнкою козака представляє ся Подолянцѣ вершкомъ всякого лиха, гѣрше самой смерти.

Ей вийшла, вийшла Подолянка по воду,
 Ей сподобала козаченька на вроду.
 Въ одной сторонѣ козакъ на дудку грае,
 Въ другой сторонѣ Подолянка гуляе.
 Ей а перестань козаче въ дудку грати,
 Ей перестане Подолянка гуляти!
 Ей и переставъ козакъ на дудку грати,
 Ей перестала Подолянка гуляти.
 — Ей ты козаче, е зрада надо мною,
 Ей возьмижь мене й а въ той човенъ съ тобою!
 — Ей Подолянко, ты сивенькая утко,
 Ей ступай, ступай а на той човенъ хутко!
 Ще й Подолянка на човенъ не ступила,
 Вже Подолянку быстра вода пѣймила.
 — Ей ты козаче, та ратуй же мя, ратуй, —
 Ей будешь мати ѓдъ матѣнки заплату!
 — Ей не хочужь я ѓдъ матѣнки заплату,
 Ей лишь ты хочю за миленькую взяти.
 -- Ей волюжь бо я въ тѣмъ Дунаю втонути,
 Якъ козакови за миленькую бути.
 Я въ Дунай втону, то й у мори выплыну,
 Якъ за козака пѣду, то на вѣки загину!
 Ей хлопцѣ, хлопцѣ, Подолянка втонула,
 Ей лишь червона китаѣчка сплынула.
 Ей закидайте та дробненькїи сѣти,
 Ей будемъ, будемъ Подолянки глядѣти.
 Ей то глядѣли штыри дни и три ночи,
 Нема Подолянки, лишь чорненькїи очи.
 Ей ударили по Подолянцѣ въ званы,
 Ей заплакавъ козакъ, ажъ го головка болить.
 Ей выкопали на Подолянку яму,
 Ей заплакавъ козакъ, якъ за рѣдноѣвъ мамовъ.
 Ей зробили на Подолянку трумно,
 Ей заплакавъ козакъ, ажъ усѣмъ людѣмъ сумно.

(Рогатинъ.)

Пѣсня сеся не належить властиво бѣзпосередно до
 нашой рѣчи, — се пѣсня бѣльше исторична, нѣжь су-
 часна, и представляе крѣмъ того доволѣ скомпликованый
 мотивъ. Подолянка може и любить по троха козака, але
 не хоче за него йти для того, що ѓнъ козакъ, боить ѣя
 ѣго задля ѣго непевного и кочового способу житя.

Особливо жахае ся дѣвчина — свою молоду свѣжу
 красу ѓдати вѣдѣвци.

Не йди дѣвко за удѣвца зъ людской намовы,
 Бо ти буде кровця течи зъ твоѣи головы.

Ой буде ти кровця течи, буде поцяпати,
 Буде тобѣ першою жѣнку все вѣпоминати:
 Ой чому ты не такая, яка була перша?
 Перша була якъ пѣявка, ты бѣдо якъ мерша!
 Перша була якъ фѣявка, якъ маковый цвѣтъ-цвѣтъ,
 А ты друга бѣдо така, якъ бобовый снѣпъ-снѣпъ.

(Долинѣ, стрыйске.)

Той самъ мотивъ, хочъ бѣльше гумористично оброблений (очевидно зъ становища мужчины, а не женщины) стрѣчаемо въ слѣдуючѣй польскѣй пѣсни, котра спѣвае ся декуды й нашимъ народомъ:

Zielona ruta, jałowiec;
 Lepszy kawaler, jak wdowiec!
 Bo wdowiec bedzie narzekał,
 Że pier-ze żone lepsze miał.
 Za pierszej żony nieboszki
 Pływały w maśle pierożki,
 Hej a za drugiej nibogi
 Pływają w bajszczu stonogi.

(Рава руска.)

Що дѣвчина нерадо ѡддае свою руку вѣдѣвцу, се рѣчь зовсѣмъ природна: силы вѣдѣвця вже зужитѣ, надломленѣ, чуте застигло, зъ першою жѣнкою вяжуть его споминки хочъ не многихъ щасливыхъ хвиль, а зъ другою нѣчо крѣмъ церковного слюбѣ, — чижъ диво, що тота друга не може ему бути така мила, якъ перша? Але що найважмѣйше: у вѣдѣвця звычайно є дѣти по першѣй жѣнцѣ, а котрѣй же то дѣвчинѣ мило бути мацохою? Отъ тому то дѣвчина такъ горячо просить ся у своєи матери, щобы не давала еѣ за вѣдѣвця зъ дѣтьми:

Ой не дай мѣ, мамунцуно, не дай мѣ, не дай мѣ,
 До новои комороньки сховай мѣ, сховай мѣ!
 А я буду въ комороньцѣ сидѣти, сидѣти,
 Лишь не дай мѣ, мамунцуно, меже дрѣбнѣй дѣти!

(Нагуевичѣ.)

А стѣ якъ жалѣбно плаче дѣвчина, котру мати ѡдала за нелюбого чоловѣка:

Ой дала-сѣ нѣ*) моя мати, ой дала-сѣ нѣ*) дала,
 Такъ якъ тоту колопеньку въ болото втоптала.
 Ой та якъ тѣй колопеньцѣ й у болотѣ гнити,
 Ой такъ минѣ молоденькѣй за нелюбомъ жити.

*) нѣ = мя.

Колопеньку-сь утоптала, тай за ню згадаешъ,
 А за мене молоденьку и не споминаешъ.
 Колопеньку-сь утоптала на двѣ-три недѣлѣ,
 Минѣ-сь жите одобрада на вѣки вѣчніи.
 Колопеньку-сь утоптала, тай зновъ ѣ обсушишь,
 А вже мене молоденьку зъ бѣдовъ не розлучишь.
 А вже мене не розлучить нѣ пѣпъ нѣ владика,
 А вже хиба нѣ*) розлучить рыскаль тай мотыка.

(Березѡвъ, коломыйске.)

Такъ само небогато значить для дѣвчины богачъ
 зъ своимъ богатствомъ, котре не може ѣй заступити щи-
 рои любви.

Ой щожъ минѣ по худобѣ, що й обору залаже?

Ой щожъ минѣ по нелюбѣ, що минѣ свѣтъ завяже?

(Косѡвъ.)

Противно, дѣвчина волить пѡти за наймита, ко-
 трого любить, анѣжь за пана, у котрого є всякѣ до-
 статки, але нема сердца.

Ой пѡдужъ бо я товъ гребленьковъ до ставу;

Сама не знаю, кому я ся дѡстану:

Ци тому пану, що конѣ воронїи,

Ци єго слузѣ, що очка чорненькїи?

Конѣ воронїи вовки въ поли пѡвѣдятъ,

Очка чорненькїи нѣколи ся не змѣнять.

(Нагуевичѣ.)

За то якъ сумно малое ся доля дѣвчины, котра
 зъ власной охоты пѡшла до пана въ двѡръ служити и
 тамъ стратила свою честь:

А въ горѣ, въ горѣ ганочокъ мурованый,

А въ тѡмъ ганочку паночокъ мальованый.

— Пустижь мя мати ой до двора служити,

А якъ не пустишь, то буду рѡкъ тужити. —

„Ой доню, доню, въ дворѣ бы рано встати“.

— Я буду, мамко, дорогїи сукнѣ мати. —

„Ой доню, доню, въ дворѣ двораковъ сила“.

— Кождому, мамко, своя честонька мила. —

Не служила рѡкъ, не служила пѡвтора,

Несе вна собѣ мале дитя зо двора.

Ой иде вна йде по полю думаючи,

А за невѣ братчикъ, шабельковъ звиваючи.

„Ой сестро, сестро, є въ тебе грошей много,

Ой лишь не маєшь вѣночка рутяногѡ“.

— Ой люлю, люлю, мале дитя зо двора!

То мя побиили мєи матѣнки слова.

Якъ ми Богъ ты давъ, буду ты годувати,
 Якъ свавольника, буду ты проклинати.
 Ой по́дужь, по́ду, попо́дь гай похило ся,
 Та послухаю, чи спѣває Маруся.
 Ой спѣвать, спѣвать, а я вже не спѣваю,
 Мале дитятко на рученькахъ хитаю.
 Ой люлю, люлю, нещаслива дитино;
 Нѣхто не скаже: На добрыйдень дѣвчино!

(Лолинъ, одъ Федя Довжаньского зап. М. Павликъ.)

Що вже й говорити про сумну долю тыхъ дѣвчатъ, котрѣ дали волю нерозважливой любви; ихъ ждала ганьба передъ цѣлою громадою, декуды на зарѣнку за церквою або коло коршмы били ихъ прилюдно шнурами одъ звонѣвъ, котрѣ передъ тымъ на кѣлька день намоченѣ були въ солянѣй рогѣ (Дрогобычъ). Але ще тяжша бувала доля тыхъ нещасливыхъ, котрѣ зъ боязни передъ ганьбою вбивали своихъ дѣтей. Кто не пригадае собѣ прекрасной, зъ переказѣвъ народныхъ выспѣванной пѣсенѣ Шевченка „У недѣлю у селѣ“, въ котрой Титарѣвну, що втопила свою дитину, закопують живцемъ въ яму вразъ изъ трупомъ той дитины? Судъ громадскій въ такихъ справахъ бувавъ безжалосный, а громадяне й не бачили того, що обертають ся въ блудномъ колесѣ, що строгѣсть каръ за меншій проступки именно родить бѣльшій проступки. Що оно справдѣ такъ дѣяло ся, бачимо и зъ слѣдуючої пѣсени:

Ой у мѣстѣ Гусятинѣ стала ся причина:
 Ковалева Ганусенька породила сына.
 Зродила го, повила го, пустила го въ воду:
 Плыни, плыни, бѣле дитя, та до своего роду!
 Якъ приплынешь, бѣле дитя та до своего роду,
 То роскажешь старѣй неньцѣ всю мою пригоду.
 А въ недѣлю пораненько все дѣвчата йдуть,
 Та на своихъ головонькахъ вѣночки несуть.
 А за ними помаленьки Ганусенька йде
 Та на своѣй головоньцѣ вѣнка не несе.
 А чому ты, Ганусенько, та позаду йдешь,
 Чомъ на своѣй головоньцѣ вѣнка не несешь?
 Болить мене головонька зъ тяжкѣй болести,
 Та не можу я вѣночка на нѣй донести.
 Тамъ на ринку дѣвчатонька мѣдъ-горѣвку пьють,
 Ковалеву Ганусеньку передъ коршмовъ бьють.
 Збили вѣ, взяли вѣ, та й кинули въ воду:

Отъ то маешь, Ганусенько, та за свою вроду.
 Плыне, плыне Ганусенька, та вже й потапае,
 Та до своѣ матусеньки рукою махае.
 Ой памятай, стара мати, маешь дочокъ сѣмь,
 Не пускай ихъ до коршмоньки, бо такъ буде всѣмь!
 Ой памятай, стара мати, маешь дочокъ пять,
 Не пускай на вечерницѣ, бо всѣмь буде такъ!
 Ой памятай, стара мати, маешь дочокъ двѣ,
 Не давай ихъ серцю волѣ, згинуть обидвѣ.

(Краснощца, тернопольского пов., запис. Н. Загбрий.)

Що случаѣ подобній до описаного въ той пѣсни, трафляли ся и давнѣйшими часами досыть рѣдко мѣжь нашимъ народомъ, доказуе й сама пѣсня, котра розказуе о нѣмъ якъ о „причинѣ“ або „новинѣ“, т. е. о рѣдкѣмъ и незвычайномъ фактѣ. Бѣльша часть покритокъ волѣла безперечно наражати себе на ганьбу и соромъ, нѣжь пѣднимати руку на свою власну кровь. Поглядъ ихъ дуже вѣрно и сердечно передають слова попередной пѣсни:

Якъ ми Богъ ты давъ, буду ты годувати,
 Якъ сваволенька, буду ты проклинати.

Розумѣе ся, що нынѣ обставины змѣнили ся и погляды народа на хибы дѣвочого сердца стали ся далеко лагѣднѣйшій. Не знаю, чи переконане, що грѣхъ жити и вмирати женщинѣ не зазнавши любви и не мавши дѣтей (безъ згляду на то чи легальнымъ чи нелегальнымъ способомъ), треба уважати ѣдживаючимъ на ново, чи зароджуючимъ ся середъ сельского жѣноцтва, — тѣлькожь певно, що те переконане стрѣчае ся теперь доволѣ часто. У жидѣвъ, якъ менѣ говорено, стоить оно якъ выразный приписъ въ Тальмудѣ. Рѣвножь выразно сказане се и въ лѣрницкѣй пѣсни про Олексея, де каже ся:

Приплодное древо до раю прѣймають,
 Мене неплодницу зъ раю выганяють.*)

(Батягичѣ, львѣвского повѣту.)

Въ обохъ выше наведеныхъ пѣсняхъ — про дворачку и про Ганусеньку — показано намъ дѣвчину, котра зблудила, хочъ може й легкомыслно та нерозважно, але

*) Те саме речене стрѣчаемо такожъ яко приповѣдку въ закардоньскѣй Украинѣ (Номисъ).

все таки зъ любви. Крѣмъ такихъ пѣсень є ще мѣжь нашимъ народомъ доволѣ й такихъ, де дѣвчина показує ся просто одуреною, ошуканою, або й насильно зганьбленою. Отъ н. пр. пѣсня про одурену дѣвчину :

Ой зѣйшли зѣйшли двѣ зѣрниченьки ясені ;
 Надвандрували два козаченьки красні.
 Якъ вандрували, то зъ собовъ говорили :
 Де бы мы собѣ дѣвчину пѣдмовили.
 Ой вандрували стежечковъ поза хаты,
 Выйшла дѣвчина зъ кирициѣ воду брати.
 — Поверзѣ, дѣвчино, ту воду зъ коновками,
 Вандруй изъ нами, красными козаками!
 — Ой пѣшлажъ бы я и зъ вами вандрувала,
 Кобы то я ся зрадоньки не бояла.
 — Вѣрь намѣ, дѣвчино, на козацькое слово,
 Мы не зрадили ще на свѣтѣ нѣкого. —
 Ой лишень дѣйшли до вишневого саду,
 А вже зробили надъ дѣвчиною зраду.
 — Ой дежъ ся дѣло ваше козацьке слово,
 Що не зрадите на сѣмъ свѣтѣ нѣкого?
 — Ой коли ты йшла изъ нами вандрувати,
 То було собѣ зъ дому й рантушокъ взяти*);
 Ой ты видѣла, що идешъ на вандрѣвку,
 Було си взяти на дитятко кобѣвку.

(Нагуевичѣ.)

Насмѣшки козакѣвъ глубоко ранятъ сердце бѣдной дѣвчины. Але въ иншихъ случаяхъ ѣй доводитъ ся не лишь насмѣшокъ слухати; въ декотрыхъ пѣсняхъ розказує ся, що молодцѣ выкравши и зрадивши дѣвчину, убивають єѣ, кидають въ „Дунай глубокий“, якъ тоту „дурну Резю“ або „Хаюню“, т. є. выкрадену жидѣвочку, або навѣтъ привязують єѣ до дерева и пѣдпалюють, якъ въ слѣдуючѣй пѣсни :

Ой у поли сосна високая росла ;
 Не хилый ся сосно, бо й такъ минѣ тоскно!
 Бо я на Украинѣ, якъ на пожаринѣ,
 Нѣхто не пригорне й а въ лихѣй годинѣ!
 Нѣхто не прибуде, нѣ отецъ нѣ мати,
 Нѣ тота дѣвчина, що ѣ мысля взяти.
 Й а въ поли кирица дыльомъ дыльована,
 Деь моя дѣвчина якъ намальована.
 Й а въ поли коршемка, коршемка новая,

*) Щобъ повязати голову. Прим. авт.

А й у тѡй коршемцѣ пѣе два чужоземцѣ.
 Ёдень чужоземець пѣе мѣдъ тай горѣвку,
 Другій чужоземець пѡдмавляє дѣвку.
 Й а взяли дѣвчину й а въ густу лѣщину,
 Вывели зъ розуму, якъ малу дитину.
 Повели дѣвчину й а въ гору лозами,
 Припяли дѣвчину до сосны косами.
 Сами пѡшли лѣсомъ, назбiрали хмизу,
 Запалили сосну зъ верху й ажъ до низу.
 Ой соснонька горить, дѣвчина говорить :
 Ой хто въ лѣсѣ чуе, най мѣ поратуе,
 Най ѡдвяже руки ѡдъ тяжкою муки!
 Ой хто въ лѣсѣ чуе, най рубае граба,
 Та най ся надивить, що козацька зрада!
 Ой хто въ лѣсѣ чуе, най рубае бука,
 Та най ся надивить, яка моя мука.
 Ой хто дѣти мае, най ихъ научае,
 Зъ вечера до коршмы най ихъ не пуцае!

(Нагуевичѣ, дрогобицке.)

Пѣсня сеся доволѣ розширена по цѣлѡй нашѡй
 Руси; минушого року мы стрѣчали два еи варіянты
 напечатані въ „Кіевской Старинѣ“, а у насъ крѡмъ сего
 есть ще одинъ варіантъ, записанный п. Ив. Мохомъ въ
 львѡвскѡмъ повѣтѣ, хочъ досыть поцутанный, де замѣсть
 „чужоземцѣвъ“ говорить ся о якихсь „браниченькахъ“.
 Тѡлькожь помимо сего розширення мѣжь нашимъ наро-
 домъ не можна въ тѡй пѣсни шукати характеристики
 нашего жита и нашихъ людей, навѣтъ и въ давнѣй-
 шихъ часахъ. Пѣсня сеся належить до т. зв. бродячихъ
 або вандруючихъ пѣсень, котрѣ переходять ѡдъ одного
 народа до другого, и зайшла до насъ зъ заходу. Мотивъ
 еи: „знасилуване и ѡдтакъ страшне замучене женщины“
 стрѣчае ся н. нр. въ найдавнѣйшѡй драмѣ Шекспира
 „Titus Andronicus“, де два королевичѣ насилують и стра-
 шно калѣчать въ лѣсѣ доньку Тита. Лявинію. ідки по-
 черпнувъ Шекспиръ предметъ до сего сграшного эпи-
 зоду, сего доси допевно не выслѣджено, хочъ не можна
 припустити, щѡбъ се бувъ вытвѡръ его власной фанта-
 зіи. Щѡ мотивъ сей въ германьскихъ и романьскихъ
 народѡвъ обрѡблювавъ ся часто, доказуе дальше одна нѣ-
 мецка пѣсня, замѣщена въ зѡбрнику пѣсень Арніма и

Брентано п. н. „Des Knaben Wunderhorn“.*) Наводжу
сею пѣсню для порѣвнаня зъ нашою:

Es kamen drei Diebe aus Morgenland (чужоземцѣ!)
Die gaben sich für drei Grafen aus.
Sie kamen vor der Frau Wirtin Haus.
„Frau Wirtin, hat sie es diese Gewalt,
Dass sie über Nacht drei Grafen b'halt?“
— Wenn ich es die Gewalt nicht hätt,
Was wär' mir denn die Wirtschaft nutz? —
Der erste hat die Pferde in Stall,
Der andere schwenkt das Futter hinein,
Und küsst' der Frau Wirtin ihr Mägdelein,
Oder ist es ihr getreues Töchterlein.
— Ja, es ist mein getreues Töchterlein,
Es soll euch zapfen Bier und Wein. —
Der erste sprach: Das Mädchen ist mein,
Ich hab ihm gegeben ein Glas voll Wein.
Der andere sprach: Das Mädchen ist mein,
Ich hab ihm gegeben ein Ringelein.
Der dritte sprach: Das Mädchen wär' wert,
Dass wir es teilen mit unserem Schwert.
Sie gaben der Wirtin einen süssen Getrank,
Dass sie vom Stuhl ins Bette hin sank.
Das Mägdlein greift der Mutter wol an den Mund:
— Ach Mutter, leb' jetzt noch eine Stund'!
Es greift der Mutter wol an die Brust:
— Ach Gott, wenn das mein Vater wusst'!
Es greift der Mutter wol an die Füß':
— Ach Mutter, was ist der Schlaf so süß!
Sie legten es auf einen viereckten Tisch
Und teilten es, wie ein Wasserfisch.
Und wo ein Tröpfchen Blut hinsprang,
Da sass ein Engel ein Jahr und sang.
Und wo der Mörder das Schwert hinlegt,
Da sass ein Rabe ein Jahr und kräht*.)

Очевидна рѣчь, що пѣсня сея має тѣлько въ до-
сыть загальнихъ чертахъ деяку подѣбнѣсть до нашої.
Жаль, що у насъ нема подъ рукою иншихъ збѣрникѣвъ,
по котрыхъ бы мы могли выслѣдити хѣдъ той пѣсни и
єи початокъ. Тутъ намъ впрочѣмъ ишло о одно тѣлько,

*) Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder gesammelt
von Ludw. Achim von Arnim und Clemens Brentano. Zweiter Teil, mit
Einleitung und Anmerkungen von Robert Boxberger. Berlin, стор.
62—63.

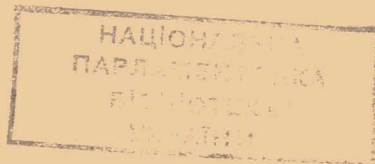
а именно о сконстатоване вандрѣвного характеру сеи пѣсни, а се, надѣмось, доказане схѣдностю еи предмету зъ однимъ эпизодомъ Шекспировои драмы и зъ пѣснею нѣмецкою.

Но ось дѣвчина выйшла за-мужъ, покинула рѣдну хату и вступила въ нову, не знакому собѣ семью своего мужа. Не привыкла она до чужихъ порядкѣвъ, до чужои матери, и не диво, що дуже богато пѣсень малюе намъ досадными красками недолю молодой невѣстки пѣдъ свекрушиною рукою. Свекоръ не мѣшае ся въ „жѣноче господарство“, — тожь свекруха, яко мати въ хатѣ, мае надъ невѣсткою повну волю. Чи добровѣльно, чи недобровѣльно вступила невѣстка въ чужу, мужову хату, — однаке ту же еи лихо.

Ой на горѣ на высокѣй камѣнь муку меле,
 Пытае ся козакъ дѣвки: чи подемь за мене?
 Ой я пѣду, козаченьку, тай буду робити, —
 Ой ци схоче твоя мати зо мновъ говорити?
 Ой исхоче моя мати зъ тобовъ говорити,
 Лишень буде вѣправляти не ѣвши робити.
 Ой ты йди невѣстице, поки й обѣдъ буде,
 Якъ ся прѣйде й обѣдати, вна тогда забуде.
 А я прѣйшла молоденька, тай стала до миски,
 А свекруха походжуе тай ѣддула миски.
 — Ой ци ты ся невѣстице, свѣта не встыдаешъ?
 Нема лыжки воды въ хатѣ, до миски сѣдаешъ!
 — Ой а ци ты, свекрушенько, вдурѣла, вдурѣла?
 Нынѣ днинка петрѣвная, а я ще не ѣла!
 — Ой а ци ты, невѣстице, нынѣ приведена,
 Ой що моя свѣтличенька три дни не метена?
 А я пѣшла молоденька свѣтличеньку мести,
 А вна минѣ й оповѣла въ поле ѣсти нести.
 А я ѣ ся запытала: а де плужокъ оре?
 А вна минѣ й оповѣла: най ты колька вколе!
 А я знала молоденька, що ѣй ѣдповѣсти:
 А най того колька вколе, хто готовивъ ѣсти!
 Ой у саду та на заду сорока скрегоче;
 А свекруха миски мые, невѣстка не хоче.

(Долинѣ, стрыйске, зап. М. Павликъ и Ив. Франко)

Якъ бачимо зъ тои пѣсни, и тутъ не можна говорити про таку неволю невѣстки въ домѣ свекровѣмъ, яка истнуе н. пр. у Россiянъ. Тутъ прямо невѣстка терпиль ѣдъ примхѣвъ старои, а може и ѣдъ еи скупости,

котра у нашихъ мужикѣвъ звычайно — наслѣдокъ перебутихъ недостачъ, перебутии бѣдности та нужды. Але и ту бачимо у молодой невѣтки рѣзке заявлене свои особистои непѣдлеглиости: она зубъ за зубъ ѡдгрызае ся ѡдъ докорѣвъ старой свекрухи, и хочъ не ѡдкидае ся нѣякои роботы, яку ѣй загадуе свекруха — (се навело-бъ на ню закидъ лѣнивства и дармоѣдства — якъ звѣсно, у нашихъ мужикѣвъ найтяжшій и найсоромнѣйшій закидъ, якій можна зробити „господарскѣй дитинѣ“) — то на ви докѣрливѣ слова мае и она свои слова. Дуже часто тиха и склѣнна невѣтка умѣе цѣлковито задобрити воркотливу свекруху, бажаючу мати у всемъ и все свѣй верхъ въ хатѣ. Осъ н. пр. урывокъ зъ пѣсни, де парубокъ навчае свою милу, якъ мае поступати зъ его матерю, щобъ жити зъ нею въ ладѣ. Дѣвчина боить ся, що

Чужая матѣнка, не своя,
Не буде ѡдъ неи покоя.

На те каже ѣй парубокъ :

Ой якъ ты пѣдешъ горою-горою,
Назве тя матѣнка бѣдою-бѣдою;
А якъ ты пѣдешъ долиновъ,
Назве тя матѣнка дитиновъ.

(Нагуевичѣ)

Що справдѣ невѣстцѣ приходитъ ся зносити ѡдъ свекрухи радше ей воркотливѣсть и квасный гуморъ, анѣжь систематичне, ненастанне неволене та упослѣджуване, основане на цѣломъ свѣтоглядѣ народномъ, се видимо мѣжь иншимъ и зъ гумористичной приповѣдки: „До свекрухи заговори, то каже: писокъ маешь!“ — а мовчи, то каже: „Чи вже и говориши не вмѣшь?“ (Нагуевичѣ).

Та не тѣлько ѡдъ свекрухи приходитъ ся молодѣй жѣнциѣ зазнати лиха. Не лѣпше, коли не гѣрше, жиѣсь ѣй зъ мужемъ. Що вже и говориши о томъ, коли мужъ не любый ѣй? Тутъ уже справдѣ она зовсѣмъ нещаслива, невольница. Тота, котра впередъ вагувала ся нелюбому чоловікови сказати добре слово, мусить теперъ подѣляти зъ нимъ не тѣлько стѣлъ, але и все, мусить пѣдлагати всемъ его примхамъ, зносити ѡдъ него

лайку и побоѣ, якъ то спѣває ся въ той прекрасной и жалобной пѣсни :

Ой тамъ за горою, тамъ за кременою
 Не по правдѣ жиє чоловѣкъ зъ жоною.
 Уна йому стелить бѣду постелечку,
 Онъ на ню готовить зъ дроту нагаечку.
 Бѣла постелечка порохомъ припала,
 Дротяна нагайка бѣле тѣлце рвала.
 Бѣла постелечка порохомъ приѣсла,
 Дротяна нагайка кровю обкипѣла.
 Ой мужу-жь мой, мужу, не бій мене дуже,
 Въ мене тѣло бѣде, болить мене дуже!
 Пусти мене, мужу, въ вишневы садочокъ,
 Най я собѣ й урву ружево квіточокъ.
 Урву ружу-квітку тай пуцу на воду,
 Плыни-плыни квітку й ажъ до мого роду.
 Плыни руже-квітку, плыни по Дунаю,
 Та якъ уздришь мою мамку, приплыни до краю!
 Выйшла стара мати въ Дунай воды брати,
 Якъ уздрѣла ружу-квітку, тай стала плакати,
 Дежь ты ружо-квітку тутъ ся й обявила?
 Вѣдай тебе моя донька й опустила!
 Боялась ся мати, що мя не згодуешь,
 Далась мене за нелюба, й а теперъ бануешь.
 Боялась ся мати, що мя не збудешъ,
 Така прийде годинючка, що й плакати будешъ!

(Косовъ, записавъ М. Павликъ)

Подобной основы и друга пѣсня, котра показує, якъ чахне дѣвчина за нелюбомъ, якъ тужить за своими молодыми лѣтами, котры потратила бѣдуючи зъ разу при матери, а ѳдтакъ при нелюбомъ чоловѣцѣ.

Тече вода зъ за города зъ пѳдъ кореня дуба;
 Якамъ була молоденька, пѳшламъ за нелюба.
 А я скубу зъ ружѣ квітку та пуцю на рѣчку:
 Плыни, плыни зъ ружѣ квітку якъ день такъ и нѳчку!
 Ой приплыла зъ ружѣ квітка тай на водѣ стала,
 Выйшла мати воды брати тай квітку пѳзнала.
 Ой а ци ты, моя донько, сѣмъ рѳкъ хорувала,
 Що такъ твоя зъ ружѣ квітка на водѣ зѳвѣла?
 Ой то бо я, моя мамко, й рѳкъ не хорувала,
 Нѣжь я пѳшла за нелюба, то я бѣдувала.
 Запрѣгайте конѣ въ лѣцы, конѣ воронїи,
 Поѣдемо здоганяти лѣта молодїи.
 Здогонила лѣта свои на тисовѣмъ мостѣ:
 Ой вы лѣта молоденькї, вертайте ся въ гостѣ!

Ой уже мы не вернеме, не маєме чого,
Не такъ було шпанувати здоровячка свого.

(Долинь, стрыйске, зап. М. Павлигъ)

Кто вдумає ся въ тѣ пѣсни и въ те горе, котре
ихъ выкликало, той пѣйме, кѣлько въ нихъ глубокои,
затаєнои розпуки, — той зовеѣмъ усправедливить важке
прокляте бѣднои жѣнки :

Волѣли мя вовки зѣсти тай кости рознести,
Нѣжь мя мали изъ нелюбомъ до слюбу ѡдвести. (Долинь)

А ще до того, коли дѣвчина любила иншого, моло-
дого, гарного, а пѣшла за старого ! Якою опущеною, без-
захистною, самою - самѣѣнькою на веѣмъ свѣтѣ чув
ся она !

Ой летѣли бѣлѣ гуси
Зъ сего боку та на толоку,
Відзьобали пшениченьку,
Лишень лишили полову.

А щожъ минѣ по половѣ,
Коли въ нѣй зеренця нима?
А щожъ минѣ по Косовѣ,
Кой мого молодця нима?

Не йти було жито жати,
Не йти було колошнѣ брати,
Не йти було за старого,
Лѣпше мене молодця чикати.

Стыла тебе мати знає,
Доки тебе молодця чикати, —
Росте коса до пояса,
Нѣ розплести, нѣ розчесати.

Не йти було дорогою,
Але ити тою майморицевъ;
Лѣпше, краще дѣвчиноньковъ,
Якъ товѣ гѣрковъ молодицевъ.

Иду лѣсомъ, иду полемъ,
Нѣгде воды не напiti ся;
Бѣдна моя головонько,
Нима дѣ кому притулити ся.

Притулю ся до ялицѣ,
Ялица минѣ не сестриця,
Вѣтеръ вѣє, гиле має,
Вна до мене ни промовляє.

Притулю ся до дубочка,
 Дубочокъ минѣ не браточокъ,
 Вѣтеръ вѣе, гиле мае,
 Ёнъ до мене ни промовляе.

(Косовъ, записала Анна Павликъ)

А вже найдужше бѣдуе жѣнка за чоловѣкомъ-паницею. Не тѣлько, що ёнъ тратить худобу и приводитъ на бѣду жѣнку зъ дрѣбными дѣтьми, але ще и бѣе ёѣ, збиткуе ся надъ нею. Не даромъ то пѣсня остерѣгае матѣрь:

Ой дбай мати, дбай,
 За-мужъ доньку ѡдай,
 Та не дай ёѣ за паниченька,
 Спаде красонька зъ еи личенька,
 Буде родови жалъ.

(Батяничъ, жовкевске)

Не даромъ и сама дѣвчина просить ся у матери:

Не дай мене, моя мати, за пѣяка,
 Бо ёнъ прѣпье худобицю, хоть бы й яка.
 А дай мене, моя мати, за такого,
 Що ёнъ мене вѣрне любить, а я ёго.

(Нагуевичъ)

Такъ щасъ бо! Поганный экономичный порядокъ невдержимою силою пре нашего мужика — особливо бѣднѣйшого — до пѣяства. Въ пѣяствѣ ёнъ шукае забути свои недолѣ; пѣяство, то ёго протестъ противъ того ладу, котрого всѣхъ кѣнцѣвъ и движучихъ пружинъ ёнъ не може збагнути своимъ розумомъ, середъ котрого ёнъ не може придумати для себе нѣякои пѣдоги. Отъ ёнъ и пускае ся, опустивши руки, въ той виръ, котрый несе ёго до погибели, пускае ся зъ резигнацією, хочъ и зъ болющимъ сердцемъ, добре знаючи, яка доля жде ёго на кѣнци. Така безъѡдраднa резигнація звучить н. пр. въ тѣй пѣсени:

Ой не жалуй, моя мила, що я пью,
 Тогда будешъ жалувати, якъ я вмру.
 Тогда будешъ жалувати, плакати,
 Якъ я буду на лавонцѣ лежати.
 — Ой встанъ милый, чернобривый, встанъ сердце,
 Стоитъ тобѣ й а въ головкахъ мѣдъ-винце!
 — Ой ты мила, чернобрива, пѣй сама,
 Колѣсь минѣ за живота не дала!

Спѣмнешь теперъ свои лѣта, гаразды,
 Якъ то тяжко въ свѣтѣ жити безъ газды.
 Треба хлѣба, треба соли до хаты,
 А нѣкому молоденькѣй старати!

(Уторопы, коломыйске)

Що оно справдѣ такъ, що п'янство коренить ся не
 въ злѣй натурѣ, не въ вопсутьхъ норовахъ народа, а въ
 его цѣломъ экономичнѣмъ и родиннѣмъ житю, се дока-
 зують и многі пѣсни та приповѣдки народнї, якъ н.
 пр. „выпити — хроба ка залляти“ (Нагуевичѣ), або
 н. пр. слова п'яницѣ въ пѣсни:

Ой бачужь я, бачу,
 Що худобу трачу,
 А якъ прїйду до домоньку,
 Тяженько заплачу. (Нагуевичѣ)

Затимъ очевидно дѣло, що нарѣканє жѣнокъ на
 мужѣвъ-п'яницъ, — се посередно нарѣканє на той пога-
 ный порядокъ, котрый вѣтворює тыхъ мужѣвъ-п'яницъ.
 Пѣсень, въ котрыхъ жѣнка нарѣкає на чоловѣка-п'яницю,
 дуже богато и въ кождѣмъ збѣрнику ихъ чимало на-
 ходить ся. Я ту наведу тѣлько найкрасшї и найхаракте-
 ристичнѣйшї зъ нашихъ рукописныхъ матерїалѣвъ.
 Отъ н. пр. одна чудово-хороша псалма жѣноча:

Не сама я ходила,
 Водивъ мене чорный день.
 Водивъ мене по горѣ,
 Завдавъ минѣ три журѣ.
 Перша жура велика:
 Лишиламы ся безъ батька.
 Друга жура не тяжка:
 Одаламамы ся молода.
 Трета жура найбѣльша:
 Мѣй чоловѣкъ п'яниця.
 Йде до коршмы — гуляє,
 Иде зъ коршмы — сїѣває.
 А я его вже знаю,
 Дверѣ ему втворюю.
 А днѣ має паличку,
 Вдаривъ мене по личку.
 Зъ мого личка кровця йде
 На сорочку капає.
 Я сорочку полочу,
 Своимъ свѣтомъ торочу.

Идутъ цвѣты зъ водою,
Иде мѡй вѣкъ зъ бѣдою.

(Березѡвъ, коломыйске)

Не знаю, чи можъ простѣйше, а заравомъ поетичнѣйше та ревнѣйше розказати самъ фактъ бѣдованя жѣнки за паницею. То тѡлько певне, що наша штучна поезія доси на щось подѡбного не здобула ся. Не менше глибоко зрушує насъ и слѣдуюча пѣсня своєю простою въ оповѣданю и безбѡдранною сумовитостю фактѡвъ:

Вчера-мъ була якъ день бѣла,
А нынѣ ми журба зѣла.
Не такъ журба, якъ неволя,
Побила мя лиха доля.
Моя доля въ коршмѣ лежить,
Пагаечку въ рукахъ держить.
Неси мила въ коршму жита,
Якъ не несешъ, будешъ бита!
Я ще жита не набрала,
Вже ся доля розгуляла.
— Якъ вѣдомлю буковий букъ,
Убью тебе мила отгуть!
— Не бій мене на улицѣ,
Не роби ми встыду въ лицѣ!
Заведи мя тай до хаты,
Будуть лишень стѣны знати.
Не бій мене, мужу, въ ночи,
Не вѣбивай чорнѣй очи!
Буде завтра ясна днина,
Будешъ бити, якъ емъ вина.
Заведи мя въ комороньку,
Утни минѣ головоньку!
Нехай мои стѣны знають,
Най ся люде не ззирають!
— Ой стѡй, мила, годиночку,
Скажу я ти новиночку.
Твоя мати тяжко лежить,
Студеной воды бажить!
— Ой най лежить, ой най буде,
Минѣ за невѣ жаль не буде,
Бо мя мала одиницю,
Тай ту дала за паницю.

(Ценѣвъ, коломыйске)

До якои крайнои розпуки мусѣла бути доведена жѣнка, котра выспѣвала тоту пѣсеню! Якъ глибоко въ

ѡи нѣжду душу мусѣли вгрызти ся и тѣи погрозы мужевѣи и его побобѣи и ровтрата невеликого, кроваво запрацѣваного добра, коли сердце ѡи затвердло навѣтъ на найпершѣи дитинячѣи чутѣи, на чутѣи жалю по материнѣи недузѣи. Она вже, бачить ся, починае гнути свою голову и свое сердце передѣ тою „неволею“, зѣ пѣдѣ котрой не бачить выходу. Она немовѣи и сама признае себе вѣ чѣмось винною, не супротивляе ся мужевымѣ побоямѣи, а тѣлько просить его, щобѣи не бивѣи ѡи при людяхѣи та не калѣчивѣи ѣи лица и не робивѣи такимѣи способомѣи ѣи встыду передѣ людѣи. Але покѣрнѣость сеся, то не дѣйсна покѣрнѣость, не дѣйсне самознѣвечене свои волѣи, не дѣйсне безвзглядне пѣдлягане пѣдѣ волю мужика. Свѣдчатѣи о тѣмѣи слова ѡи, вѣ котрыхѣи она просить у мужика смерти — смерть для неѣи не страшна, бо сежѣи единый выхѣдѣи зѣ ѡи важкого положенѣи. Бдиный? Нѣи, не единый! Се тѣлько вѣ хвиляхѣи розпуки та духового обезсиленѣи такѣи ѣи выдае ся и она бажае смерти. Опѣсля она знаѣде и иншѣи выходы, иншѣи способы ратунку — мы побачимо, якѣи.

Та тѣлькожѣи, звѣсна рѣчь, не кожда жѣнка обдарована на стѣлько сильною волею, на стѣлько цѣльною та неполоманою натурою, щобѣи могла найти браму ратунку и щобѣи посмѣла ѣдважно вѣ ню кинутись. Велика часть дармо шемече ся вѣ путахѣи и або гине безслѣдно, протестуючи одними слѣзми, або, що гѣрше, цѣлковито тратить самостѣйнѣость мысленѣи и стае на тѣмѣи, що справдѣи мужиковѣи годить ся бити жѣнку, що „най бѣе, заки жѣе, — якѣи умре, то бити не бѣде“ (Нагуевичѣи), бо „щожѣи то за чоловѣкѣи, щобы й жѣнки не вѣбивѣи“ (Лолинѣи). Они тѣлько просятѣи ся, щобы мужикѣи не бивѣи ихѣи прилюдно.

Оѣи не бѣи нѣ*) меже людѣи, побѣи мене дома,
Та сырою дубиною, абымѣи була добра!

(Нагуевичѣи)

Але случаѣи такѣи — кѣи чести нашего жѣноцтва сказати — дуже рѣдкѣи, а ще рѣдшѣи пѣдѣбнѣи пѣсени, тай

*) нѣ = мя.

то кто знає, чи не зложені они хочь по части самими мужиками, котрі хотѣлибы забрати въ свои руки якъ наибольшу власть надъ своими жѣнками. Отъ еще пѣсня, въ котро́й представляе ся день-денно оплакана доля жѣнки за паницю :

Ой заплачешь, дѣвчинонько, въ першій понедѣлокъ,
 Якъ ти здоймутъ зъ головоньки дзелененькій вѣнокъ.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у другій вѣвторокъ,
 Якъ ти прийде на головку хотъ гадочокъ сорокъ.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у третю середу,
 Якъ ты буде бѣда бити въ головку зъ переду.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й а въ четверь четвертый,
 Якъ не зможешъ, дѣвчинонько, бѣды переперти.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у пяту пятницю,
 Якъ не зможешъ вилудити изъ коршмы паницю.
 Ой заплачешь, дѣвчинонько, й у шесту суботу,
 Якъ не зможешъ вилудити бѣду на роботу.

(Лопинь, стрыйске.)

Але не тѣлько зъ нелюбымъ чоловѣкомъ лихо жити жѣницѣ. Некрасна доля чекає єѣ звичайно и за тымъ, котрого она дѣвчиною полюбила. Се видно зъ многихъ пѣсень, якъ н. пр. зъ сеи :

Ты зелена дѣвчинонько,
 Чому гиле й опускаешъ?
 Ты молода молодежи,
 Чому слѣзы проливаешъ?
 Ой я гиле й опускаю,
 Туту зиму прочуваю;
 Ой я слѣзы проливаю,
 Бо лихого мужа маю.
 Ой не казавъ минѣ й отецъ,
 Не казала минѣ мати,
 Сама-мъ бѣду полюбила,
 Нѣ на кого нарѣкати.

(Дрогобычь)

Бѣдна дѣвчина, котра полюбивши ледачого парубка наперла ся выйти за него за-мужъ, теперь мусить зносити не тѣлько єго примхи и побоѣ, але ще и докоры рѣднѣ, котра фѣй не казала йти за него, якъ ось въ тѣй загально знанѣй пѣсни (у мене є два варіанты: зъ Нагуевичь и зъ Выжницѣ).

Ой дай мене, моя мати, за кого я хочу,
 Най я твоѣ головоньки тѣлько не клопочу.

Ой дай мене, моя мати, за кого я важу,
 Хоть мя буде сѣмъ разъ бити, нѣчо ти не скажу.
 Хоть мя буде, моя мамко, сѣмъ разъ на день бити,
 Колижь му ся любо-мило въ очи подивити.
 Ой далажь мя моя мати, за кого-мъ хотѣла,
 Зашумѣла нагаечка коло мого тѣла.
 Ой якъ взявъ мя милый бити та за кѣски вести:
 — Боронижь мя, рѣдна мати, тай вы, мои сестры!
 Ой сестры мя боронили, а мати не хоче:
 — Сѣдай, дурню, коло него, диви му ся въ очи!

(Выжниця, зап. Апіанъ)

Поганый экономичный порядокъ розстроюе чимъ разъ дужше родинне жите нашего (тай то не лишень нашего) народа. Зрѣсть убожества народного, якъ мы вже бачили, доводитъ мужика, а то й его жѣнку до пьянства. Те саме убожество, повбавляючи людей всякихъ утѣхъ, затроюючи кожду ихъ хвилину грыжею та журбою, руйнуючи красу ихъ тѣла, веселѣсть ихъ вдачѣ, силу ихъ здоровля, — швидко выстуджуе и любовь мѣжь ними. Мужика не тягне до дому, де его жде плачь голонныхъ дѣтей та докоры жѣнки, — ѣнъ иде або до коршмы, або шукае собѣ иншой розрывки поза домомъ. Неразъ лучае ся, що чоловѣкъ занедбуе свою власну жѣнку и дѣти, а примиляеь до другои, хоть тота друга не то що не красша, але противно, и брѣдша и гѣрша ѣдъ его жѣнки. Самъ ѣнъ чуе недоладнѣсть своего поступованя, — такъ щожь, — серця не присилуеь! Осъ якъ о тѣмъ спѣвавъ въ Лолинѣ чоловѣкъ, що покинувъ свою жѣнку, а самъ пѣшовъ въ наймы:

Похиливъ ся дубъ на дуба, галуза пѣдперла;
 Ой постивъ бымъ три мѣсяцѣ, кобъ ми жѣнка вмерла.
 Въ мене жѣнка, якъ калинка, я ся на ню дую, —
 Чузя бѣда, якъ потѣгачь, я еѣ цюлюю.

(Лолинъ)

Неразъ чоловѣка бере совѣсть, ѣнъ бачить самъ, що лихо робить, занедбуючи свою хату и свою жѣнку, — але щожь, коли чуте, той найважнѣйшій нервъ родинного звязку, выгасло безповоротно и нѣчо не роздухае его на ново. Щобъ хоть передъ власными очима прислонити свою невѣрнѣсть якою небудь прикрывкою, ѣнъ зводитъ на бѣдну жѣнку всяку небувальщину, за-

кидає їй н. пр., що она попередь причарувала его, щоби єв любовь.

Ой посѣю я яру пшениченьку
 Тай пѣзенькѣй овесъ;
 Ой скажи миѣ, моя милесенька,
 Чи по правдѣ жиєшь?
 — Я жию по правдѣ, а ты не по правдѣ:
 Мѣдъ-горѣвку пьєшь,
 Приїдєшь до домоньку, зъ кульки нагаєньку,
 Мене молоду бьєшь.
 — По щожь ты ходила, по щожь ты бродила
 По высокѣй горѣ?
 По що ты копала трояков зѣле?
 Все на чары миѣ!
 — Ой хоть я ходила, ой хоть я бродила
 По высокѣй горѣ,
 Ой хоть я копала трояков зѣле,
 Не вадить вно тобѣ!

(Нагуєвичъ)

А ось якими чудово-сердечными словами жалувє ся жѣнка на невѣрнѣсть свого мужа:

Ой зацвила калинонька въ лузѣ;
 Чогось мое ой серденько въ тузѣ.
 Чогось мене мѣй милый не любить,
 Чогось мене дѣ собѣ не голубить.
 Изъ вечера до иншої ходить,
 А до мене зъ пѣвночи приходить.
 Коло мене надувши ся ляже,
 А до мене й словечка не скаже!
 Ой на мою постѣвку лягає,
 А ще мене молоденьку лає:
 „Ой ѡдсунь ся, нелюбе. ѡдѣ мене,
 Ой є въ мене ще кращя ѡдѣ тебе“.
 — Най ихъ буде дваццять и чотыри,
 Такижь бо я найстарша надъ ними.
 На одиѣмъ мы рушничку стояли,
 Одному мы Богу присягали.
 А хто буде присягу ломати,
 Того буде Сынъ божій карати.

(Цєнѣвъ, коломийске)

Але згадка про слюбъ, про святѣсть зломаної присяги и про кару божу не може привернути до неї сердца чоловѣка, а противно, доводить єго до роздразнення и гнѣву — выкликує страшну, трагичну сцену...

Ой зъ пѣвночи комора дудиѣла,
 Ой зъ пѣвночи нагайка шумѣла,
 А надъ раномъ миленька й умлѣла.
 Прійшла мати изъ сѣней до хаты:
 — Зятю, зятю, що въ тебе чувати?
 — Ой зле мати у мене чувати,
 Чогось мила не хоче вставати.
 Ой встань мила, куплю ти горѣвки!
 — Ой не встану, шукай собѣ жѣнки.
 — Ой встань мила, куплю тобѣ меду!
 — Ой не встану, головки не звезду.
 — Ой встань мила, ой встань милесенька,
 Плаче твоя дитинка маленька!
 — Ой най плаче, най не перестане,
 Хто разъ умеръ, той бѣльше не встане.

— Давбѣмъ, мати, коня вороного,
 Щобъ хто збудивъ пріятели мого.
 — Хоть дай сыну й пѣвъ маєтку всѣго,
 Вже не збудишь пріятели свого.

(Ценѣвъ, коломыйске)

Тежъ саме розказано и въ загально знанѣй по всѣй Галичинѣ пѣсни про Якима, що любячи вдову и бажаючи зъ нею одружити ся, убивъ свою жѣнку. У насъ є позначеніи варіанты сеи пѣсенѣ зъ стрыйского, жовкѣвского, золочѣвского, -коломыйского повѣтѣвъ, а такожь зъ Буковины. Подаю тутъ найновѣйшій варіантъ :

Ой у ночи изъ пѣвночи ще кури не пѣли,
 Ишовъ Якимъ до вдовоньки, люде не видѣли.
 Прійшовъ Якимъ до вдовоньки, й а взявъ ся пытати:
 — Ой чи будешь, бѣдна вдово, моимъ дѣтьомъ мати?
 На добрый-день, бѣдна вдово, на добрый-день, сердце!..
 А вна ёму ѡдповѣла: — Забій жѣнку перше.
 — Ой якъ минѣ, бѣдна вдово, та еѣ забити?
 Слюбна жѣнка, якъ зазулька, буде ся просити.
 — Ты не вважай, Якимоньку, на еи просьбоньку,
 Прибій косу до лавицѣ тай втни головоньку.
 Заткай коменъ, запри дверѣ, абы й загорѣла,
 Віведи ѣ въ чисте поле, скажи, що вдурѣла!
 Віведи ѣ въ чисте поле, й а въ глубоки зворы,
 Заведи ѣ въ темни дебрѣ, не верне нѣколи!
 Прійшовъ Якимъ до домоньку тай взявъ жѣнку бити,
 Слюбна жѣнка якъ зазулька взяла ся просити:
 — Ты не вважай, Якимоньку, що я молоденька,
 Але вважай, Якимоньку, дитина маленька.

Ты не вважай, Якимоньку, що я марне гину,
 Але вважай, Якимоньку, на маду дитину.
 Заткавъ комень, заперъ дверѣ, абы загорѣла,
 Вінѣсь єѣ въ чисте поле, нѣбы то вдурѣла.
 Вінѣсь єѣ въ чисте поле, у глубокой скалы,
 Щобы за ню люде добрый не чули, не знали.
 Занѣсь єѣ молоденьку у глубокой зворы,
 Закопавъ ѣ въ темній дебрѣ — не верне нѣколи!
 Ой якъ стала й у колысцѣ дитина плакати,
 Ажъ учула сусѣдонька изъ третои хаты.
 — На добрый-день, Якимоньку! а дежъ твоя жѣнка?
 Й а що ти ся розплакала въ колысцѣ дитинка?
 — Моя жѣнка молоденька пошла й у гостину,
 Тай забула зъ собовъ взяти маленьку дитину.
 Прийшовъ Якимъ до вдовоньки тай ставъ ся пытати:
 — Чи будешь ты, бѣдна вдово, моимъ дѣтѣмъ мати?
 — Ой я-жъ тебе трѣбувала, що въ тобѣ за нуты,
 Та чи дашъ ты своѣй жѣницѣ на свѣточку буты.
 А колижъ ты й убивъ жѣнку, якъ сосну красеньку, —
 Не то бы ты мене не вбивъ, удову бѣдненьку!
 Ой утѣкавъ Якимонько черезъ три й оборѣ,
 Ажъ ся впиливъ Якимонько въ сестринѣй коморѣ.
 — Добрый вечѣръ, моя сестро, скажу ти новинку:
 Повѣмъ тобѣ щирю правду, що я забивъ жѣнку.
 — Ой идижъ ты, милый брате, зъ моєи коморы,
 Щобы люде не мовили, що зъ меи намовы!
 Закувала зазуленька зъ лѣскового прута,
 Закували Якимонька й а въ зелѣзній пута.
 — Радила-сь ми, бѣдна вдово, якъ жѣнку забити,
 Порадъ же ми, бѣдна вдово, якъ зъ тыхъ кайданъ выйти!
 — Ой я вдова молоденька люблю жартувати:
 Мавъ єсь жѣнку, якъ зазульку, було шанувати!

(Одъ Кароля Францишкевича зъ Рогатина)

Дуже богато говорить сеся пѣсня про вдачу, по-
 гляды и чутя народа, котрый єѣ зложивъ! Простый
 „казує“ кримінальный, зъ якими нашѣ суды такъ ча-
 сто мають дѣло и зъ котрыми розправляютъ ся пѣсля
 уставы, шабьоново, — а якъ онъ розказанный, въ яке
 свѣтло поставлений свѣтлою и высокогуманною музою
 народною! Не могу ѡдмовити собѣ тои приѣмности, —
 приглянути ся близше тѣй пѣсни, освѣтити єѣ критично,
 розѡбрати и зважити єѣ въ усѣхъ єи складникахъ, хочъ
 се може и ѡдведе мене на хвилию ѡдъ властивого пред-
 мету сеи працѣ. Та нѣ! Статя про „жѣночу неволю“, —

се прецѣнь такожь причинокъ до пѣзнаня нашего народа, а я не знаю, де бы характеръ, погляды и поети-чный талантъ нашего народа показували ся въ красшѣмъ свѣтлѣ, якъ именно въ тѣй пѣсни про Якима!

Попередъ всего поглядѣмъ, якій причиновый звя-вокъ мѣжь подѣями, розказаными въ пѣсни. Отъ Якимъ мае свою жѣнку и свои дѣти, але любить вдову. Чому се такъ? Сего пѣсня не говорить, але се и не цѣкаво намъ знати. Чи онъ любивъ свою жѣнку попереду, а ѡдтакъ она ѡдпала ему ѡдъ сердца? Чи може онъ давнѣйше лю-бивъ тоту саму вдову, коли они обое були ще молодыми, а родичѣ казали ему брати другу? або може родичѣ ѡд-дали єѣ противъ волѣ за якогось старого, що швидко умеръ и оставивъ єѣ бездѣтною вдовою? Всего того мож-на догадувати ся. Досыть, що Якимъ любить вдову. Онъ, правда, не признає ся до того отверто; ему, жона-тому чоловікови, онимно говорити вдовѣ: чи любишь ты мене такъ, якъ я тебе люблю? Онъ высказує то само далеко скромнѣйше, хочъ и зовсѣмъ недвозначно, гово-рячи: чи будешь ты, ѡддна вдова, моимъ дѣтѣмъ мати?

А й справдѣ, чи любить вдова Якима? Може бути, що и зовсѣмъ нѣ, а въ такѣмъ разѣ рада она позбути ся єго; а може бути, що колись любила, але жите зъ старымъ, нелюбымъ чоловікомъ зостудило єи чуте, над-топтало єи свѣжѣсть; любовь у неї появляє ся вже бѣльше въ видѣ роздражненя, нѣжь нѣжности. И она на ѡдрѣзъ каже Якимови: забій жѣнку перше! Сего не треба такъ розумѣти, нѣбы то она на правду каже ему забити жѣнку. Нѣ, сесі слова пѣснѣ выражаютъ ли-шень те, якъ колибъ вдова сказала: отъ дурень якій! хочешь, щобы я була твоимъ дѣтѣмъ мати, а въ тебе своя жѣнка, — хйба єѣ забити хочешь, чи що? Але Якимови, котрому мабуть до крайности на доѣло жите зъ доброю, але нелюбою жѣнкою, и котрого заслѣпила намѣтна прихильнѣсть до вдовы, досыть одного товчка, щобъ попхнути єго по похилѣй площинѣ. Наивный въ своѣй слѣпотѣ пытає онъ: а якъ же єѣ забити?

— Що се такого? думає собѣ вдова, — чи ты зъ мене кпишь, чи ты на правду дурный? Але она знає

Якима зъ давна, знае, що розуму у него хочъ и не богато, а все таки що-небудь бувало, и що може бути, ѓнъ еѣ вытрѣбовуе, якъ то она ѓдповѣсть на те запытане. — Чекай же, думае она собѣ, — трѣбуешь ты мене, стрѣбую я и тебе. И она нѣбы то ѓдповѣдае на его пытане, дае ему раду — першу лѣпшу, яка ѣй навернула ся на языкъ. Она не каже ему брати жѣнку и бити ажъ до смерти, але каже ему: замори еѣ загаромъ, або учини еѣ дурною и выведи въ дебри та зворы, щобы ѓдтамъ нѣколи не вернула, або прямо — утни ѣй голову. Прощу зважити тутка отъ що: 1) въ цѣлѣй пѣсни вдова анѣ найменшимъ натякомъ не дае пѓзнати Якимови, що любить его або що „буде его дѣтѣмъ мати“*); 2) що вдова не каже Якимови бити жѣнки, такъ якъ опѣсля робить; 3) що она дае ему ажъ чотыри рады, суперечнѣ одна зъ другою и самѣ по собѣ зовѣмъ нехитрѣ: заморити жѣнку загаромъ, вчинити еѣ дурною (ся рада навѣтъ прямо выключаетъ убѣйство, бо каже догадуватись, що Якимъ мае се розповѣсти другимъ людямъ: „скажи, що вдурѣла“, — а скоро такъ, то мусить же и показати людямъ, що она дурна), запровадити еѣ въ далека лѣсы и дебри, щобы тамъ пропала, и въ кѓнци, утяти ѣй въ хатѣ до лавицѣ голову.

Але заслѣпленому Якимови и того досыть; ѓнъ, слѣдуючи дословно вдовинымъ радамъ, убиваетъ жѣнку. Чижъ диво, що коли се стало ся и Якимъ-убѣйця зновъ приходить до вдовы зъ своимъ давнымъ пытанемъ: чи

*) Въ деякихъ варѣянтахъ (Головацкѣй, I, 56, а такожъ рукописный, записанный п. Павликомъ въ Лолинѣ) вдова признае ся Якимови:

Я убила чоловѣка, а ты й убѣй жѣнку,

А мы вбое молоденькѣй пѓдемъ на вандрѣвку.

Але и сей уступъ, коли тѣлько ѓнъ не есть вставкою зъ иншой якои пѣсни, ще не значить, буцѣмъ то вдова любить Якима и на правду намовляе его на убѣйство та на правду (зовѣмъ безъ потребы и безъ причины) винить и себе о убѣйство, — противно, слова тѣ ажъ надто очевидне кепковане, бо щожъ бы иншого мѓгъ значити покликъ: пѓдемъ на вандрѣвку? Аджежъ вдова знае, що Якимъ господарь, що у него дѣти и що затымъ ити на вандрѣвку ему зовѣмъ нѣ-зачимъ и нѣяково,

будешъ ты, бѣдна вдова, моимъ дѣтѣмъ мати? — она ѡдтручуе его, перечить, щобъ она направду радила ему убити жѣнку, ба, побивае его остаточнo важкими словами: ты убійця! Ты забивъ тамту жѣнку, то не вжежь бы ты не забивъ и мене? Сей закидъ мусѣвъ зломати Якима, — ѡнъ пускае ся утѣкати, не знаючи, для чого, передъ кимъ и куды? інъ опинюе ся у сестры въ коморѣ; страшна провинa пече его сердце, — ѡнъ заравъ у всѣмъ признае ся сестрѣ — и сестра ѡдвертае ся ѡдъ него.

А ту вже слухъ розѡйшовъ ся, що Якимови жѣнки нема, за нею шукають, може бути, що находятъ трупа, и Якима заковують въ кайданы. Тымъ и кѡнчить ся пѣсня, не говорячи, якій буде судъ надъ Якимомъ. И правду кажучи, насъ мало се ѡбходить: мы бачили, якъ его провинa сама собою покарала ся, тымъ покарала ся, що була безпожиточною помылкою, що сама стала ся найсильнѣйшою перешкодою Якимови до осягненя тои цѣли, для котрой ѡнъ сповнивъ єѣ. Правда, мы знаемо напередъ, якъ тамъ въ судѣ осудять Якима; пѣсня и сама натакае на те, говорячи, що „закували Якимонька въ зелѣзнй пута“; ему прійдєсь высидѣти довгй часъ въ слѣдчѡмъ арештѣ, а въ кѡнци або повиснути, або пѡйти на вѣки гнити въ тюрму.

Але якъ властиво задивляе ся пѣсня, т. є. самъ народъ, на вину Якима и вдовы? Кто показуе ся виннымъ въ цѣлѡй тѡй справѣ? Кого моглибъ мы пѡсля представленя пѣсни народнои засудити за злу волю? Здаєсь — нѣкого. Якимъ, заслѣпленный намѣтностєю, котрый въ заслѣпленю своѣмъ бере за правду слова вдовы и затверджуе свое сердце проти слѣвъ и благаень свои жѣнки, — такй чoловѣкъ, правда, виненъ убійства, але мы не можемо его осудити виннымъ злои волѣ, бо воля его була знѣвечена его безумною намѣтностєю. Що убійство справдѣ поповнене було въ приступѣ одуру, се доказуе намъ и щиросердечне признанє Якима передъ сестрою, скоро нещаднй слова вдовы зняли луду зъ его очей. Такъ само мы не можемо винною признати и вдову. И она, якъ мы впередъ выказали, не зъ злои

волѣ казала Якимови: забій жѣнку перше, — не зъ злои волѣ давала ему рады, якъ забити жѣнку, але говорила се тѣлько жартомъ, щобъ повбути ся жонатого чоловѣка, або въ крайнѣмъ разѣ. щобъ вытрѣбувати, чи справдѣ ѓнѣ на тѣлько безумный. якъ ѣи мусѣвъ показати ся зъ своимъ запытанемъ: чи будешь ты моимъ дѣтѣмъ мати? Чимъ же пѣсля того оставсь цѣлый проступокъ Якима? Оставсь тѣлько фатальною помылкою, подѣбною н. пр. до помылки Отелля, вѣбваючого Дездемону. Мы не можемо зъ чистымъ сердцемъ засудити нѣ одной зъ осѣбъ, дѣйствующихъ въ цѣлѣй повѣсти; въ помылкахъ, ба и въ проступкахъ своихъ они не перестаютъ бути людьми „бѣльшь слабосилыми, нѣжь злыми“, не перестаютъ чути и думати по людски, не перестаютъ затымъ збуджувати нашого спѣвчуга. Муза народна глядитъ глубше и судитъ гуманнѣйше, нѣжь учена справедливѣсть.

А кѣлько правды, простоты, глубокого чутя, а заразомъ умѣлого артизму у всѣхъ побѣчныхъ эпизодахъ повѣсти! Тота до глубины проймаюча просьба нещасливой жѣнки Якима, котра анѣ однимъ словомъ не закидає нѣчого свому убійцеви и просить о житє не для себе, а для своєї малої дитины! Тото несподѣване появленє сусѣдки въ саму пору, коли душа Якима до глубины збентежена свѣжо поповненымъ убійствомъ, и ѿ запытанє: „де жѣнка?“ котре въ цѣлѣй своѣй наивности и простотѣ, бачить ся, дає голосъ власному розбудженному сумлѣнню Якима! Незручна то єго вымѣвка, що нѣбы то жѣнка пѣшла въ гостину и забула дитину взяти зъ собою. Забула! Мы такъ и бачимо, якъ Якимъ трясе ся передъ сусѣдою, мѣннить ся лицемъ и самъ не знає, що говорить. Далѣ потрясаюча, а такъ глубоко правдива стрѣча зъ сестрою! Сестра и радабъ єго сховати, и не ѓдтручує єго ѓдъ себе рѣзкимъ словомъ, и не робить ему нѣякихъ закидѣвъ, — она знає, що се тѣлько ще дужше зранилобы душу ѓдного Якима, а помѣчї дѣлу не помоглобъ; она тѣлько вказує ему на тоту дуже правдоподѣбну можливѣсть, що колибъ єго найдено у неї, то люде сказалибъ, що се зъ ѿ намовы ѓнѣ забивъ жѣнку,

значить ся, довѣвбы непотрѣбно и еѣ до нещастя и не-
славы. Она не засуджуе Якима, онъ у неи по давному
„милый братъ“, — онъ тѣлько нещасливый, тымъ не-
щасливѣйшій, що и она, рѣдна сестра, не може надъ
нимъ змилосердити ся, не може его поратувати.

Та досыть про Якима, — пора намъ вертати до
нашого предмету!

Въ щиро-рускихъ пѣсняхъ родина робить що може,
щобъ улекшити лиху долю жѣнки за нелюбомъ-чоловѣ-
комъ, а коли не може за нею допѣмнути ся, то хочъ
жалуе еѣ, розпытуе щиро про ви жите, старае ся якъ
небудь потѣшити. Особливо мати плаче по доньчинѣй
недоли, навѣдуе ся до неи, якъ ось въ тѣй пѣсни :

Вѣтеръ вѣе, шелевѣе тай билинковъ мае ;
Иде мати до донечки, людей ся пытае :
— Ой помайбѣгъ, добрый люде, десь ту моя донька,
Рада бымы ся ѡдвѣдати, ци добра ѣй долька.
Сидить донька пѣдъ оконцѣмъ, мамки визирае,
А на своѣмъ бѣлѣмъ тѣлѣ синцѣ обзирае.
Прийшла мати до донечки за штыри години,
Не пѣзнала зъ пѣдъ оконця свои дитины.
— Сѣдай нене коло мене, далеко ѡдъ мене,
Въ мене тѣло побитое, не поразѣтъ мене!
— Люба моя дониночко, а дежь твои лица ?
— Сеи ночи ѡ пѣвночи вибила пяниця.
— Люба моя дониночко, а дежь твои ручки ?
— Сеи ночи ѡ пѣвночи зазнали вни мучки.
— Люба моя дониночко, дежь твои косочки ?
— Лишили ся, моя мамко, коло колысочки.
— Люба моя дониночко, а дежь твои волы ?
— Въ арендаря, моя мамко, та коло й оборы.
— Люба моя дониночко, дежь твои коровы ?
— Взяли жиды за горѣвку, загнали до вборы.
— Люба моя дониночко, де пяниця дѣвѣ ся ?
— Пропивъ мою худобицю, и самъ розболѣвъ ся.
Бодай того пяниченьку Богъ безъ очей справивъ :
Пропивъ мою худобицю, тай ня жита збавивъ !

(Лодинъ, ѡдъ Фенны Лучкѣйки зап. М. Павликъ)

Такъ само попереду мы бачили, що хочъ мати,
розгнѣвана за давнѣйшу непокрѣливѣсть, не боронить
доньки ѡдъ мужевыхъ побоѣвъ, то за те сестры боро-
нять еѣ.

Але въ пѣсняхъ бродячихъ, котрі спѣльнїи Руси-
намъ въ другими народами, родичѣ показываютъ ся прямо
жорстокими проти замужной доньки: батько и мати,
братьи и сестры ще и направляютъ зятя, щобы бивъ
жѣнку и наломлювавъ еѣ пѣсля своєї уподобы, и нѣкто
не обстае за нею, хиба тѣлько молода невѣстка (въ дру-
гѣмъ варіантѣ братъ), котра боить ся, щобѣ и ѣи не
було такъ само. Наведу тутка варіантѣ другїи, записа-
ный п. Остапомъ Терлецкимъ, майже одинаковый въ пѣ-
снею польскою у Жеготы Паулі, стор. 138—140*):

Ой Боже мѣй, Боже, мѣй мужъ мене бѣе, -
Жадна мѣ родина не пожалуе!
Приѣдь, приѣдь татунейку,
Приѣдь, приѣдь, голубойку
Та пожалуй мѣ
Въ чужбѣй сторонѣ!

Ой ѣде батейко въ скляниѣ ворота,
Маха' шапочкою зъ самого злота.
— Ой бїи, зятю, доньку добре,
Най ся на нѣи скѣра подре,
Ой бїи, научай,
Та на свѣй звычай!

Такъ само ѡдзываютъ ся въ дальшихъ строфкахъ
мати, сестра, ажь въ кѣнци въ послѣднѣи строфѣ братъ
упоминае ся за сестрою :

Ой ѣде братѣико въ новїи ворота,
Маха' шабелькою зъ самого злота:
Не бїи швагре сестры мой,
Бо ся напьешъ крови свой,
Ой не бїи еи
Молодейкою! (Белзке)

Сїи строфы въ польскѣи пѣсени звучатъ такъ :

Tam na tyczynie, tam chmiel się wije;
Oj zła godzina, maż żonę bije.
— Przyjeżdż, przyjeżdż matuleńko,
Oglądaj się pożądęńko,
Pożałuj że mnie!

А послѣдна :

Braciszek jedzie, wrota uchyla,
Na swego szwagra pałaszem kiwa.

*) Żegota Pauli, pieśni ludu polskiego.

— Widzisz szwagrze pałasz ostry,
Nie wybijaј mojej siostry,
Głowe ci zetne!

А въ другомъ варіантѣ той самой пѣснѣ*) послѣдна строфка така :

Невѣстка встае,
Нагайку не дае.
— Не бій зетю, не бій,
Зетю нашъ любый!
Бо я въ чужинѣ:
Якъ мой учуе,
То буде й минѣ! (Зъ Буковины)

На всякій способъ признати треба, що въ пѣсняхъ широко-рускихъ поглядѣ на жѣнокъ и на права мужа далеко гуманнѣйшій, чуте далеко лагѣднѣйше и чистѣйше, нѣжъ въ пѣсняхъ бродячихъ, т. е. перенятыхъ ѳдѣ другихъ народѣвъ. Що бѣльше, мы стрѣчаемо въ пѣсняхъ русскихъ такую щирую вырозумѣлѣсть жѣнки на хибы мужика, а мужика на заслуги жѣнки, котра каже намъ надѣяти ся, що руске родинне жите моглобъ вложити ся далеко красше и гуманнѣйше, скоро-бъ тѣлько не скривлювавъ его тискъ экономичныхъ обставинъ. И такъ мужикъ спѣває :

Ой не буду пиво пити, бо мнѣ пиво дуе;
Ой не буду жѣнку бити, жѣнка мнѣ годуе.
(Нагуевичѣ)

А жѣнка зновъ такъ вытолковуе собѣ погане поступоване мужика :

Ой на горѣ на высокѣй кують двѣ зазулѣ;
Чоловѣкъ бы не бивъ жѣнку, якъ бы при розумѣ.
Чоловѣкъ бы не бивъ жѣнку, здоровья не тративъ,
Няй бы бнѣ ся роздогадавъ, якъ дорого плативъ:
Плативъ ксьондзамъ за вѣнчане, жидамъ за горѣвку,
А теперъ ся люде смѣють, що вбивае жѣнку.
(Лолинѣ)

Мы бачимо въ той пѣсени, що коли зъ одного боку жѣнка тѣлько нерозумомъ вытолковуе собѣ погане поступоване мужика, то зъ другого боку и загальна думка всѣхъ людеи-громадянъ повстае противъ кривдженя жѣнокъ. Люде смѣють ся зъ того, кто

*) Записки Югозападнаго Отдѣла Импер. Русск. Географическаго Общ. Кіевъ 1874. Стр. 512—514.

бѣ жѣнку. Сей поглядъ ще бѣльшь рѣшучо высказуе ся въ однѣй гуцульскѣй пѣсни: тамъ уже прямо забороныя ся мужикамъ пѣдъ карою бити жѣнокъ и забороныя тота пѣдтверджуе ся нѣбы то наказомъ папы римского. Осъ тота пѣсня*) (змѣняемъ тѣлько недоладну правопись Головацкаго):

Доки-мъ пили ту горѣвку, доти бѣда була,
 А не одна челѣдина бѣдъ обуха рула.
 Сама собѣ теперъ челѣдъ Бога допросила,
 Шѣо самъ Господь збславъ письмо ажъ до попа Рима.
 Тото писарь листі читавъ, а й а звѣвъ на раду:
 Правда, добре на насъ вѣйшло, на нашу громаду.
 Шѣобы файно газдувати, горѣвки не пити,
 Жѣнки Бога допросили, шѣобы ихъ не бити.
 Жѣнки собѣ не невольте, въ хатѣ не збыткуйте,
 Та лишъ возмѣтъ зъ поля хлѣба, красно ихъ годуйте!
 Вѣйшло письмо зъ Станѣслава, ци чули вы люде:
 Ёкъ ме екѣй жѣнку бити, то штрофъ за то буде.
 А хотъ на сердце не добра, на мову свавѣльна,
 То не можна жѣнку бити, жѣника кожда вѣльна.

Поручъ такой взаимной вырозумѣлости та обопѣльного намаганя до уладженя свобѣднѣйшого и щасливѣйшого житя родинного стае и друга поява: дружне стояне проти всякихъ посторонныхъ силъ, котрѣ радѣ-бѣ для свои забавки зруйнувати те, хочъ и якъ бѣдне та гѣрке жите родинне. Въ пречудовыхъ пѣсняхъ жѣнка розказуе, якъ она волѣла жити зъ нелюбомъ, зъ котрымъ у неи е дѣти, а нѣжъ ити въ свѣтъ зъ любомъ, про котрого она напередъ могла знати, що годинку повѣшася зъ нею, а бѣдакъ покине. Моглобъ здавати ся, що ту жѣнка въ такѣмъ случаю вырѣкае ся своего чутя, неволить свое сердце, засуджуе сама себе — жити „*якъ жаба въ болотѣ*“. Але такъ оно не есть. Треба зважити, що у неи суть дѣти, котрѣ она такожъ любить, и що тратячи слюбного чоловѣка, она мусѣлабъ бѣдречи ся и дѣтей; а зъ другого боку любовь еи до другого теперъ уже не може бути така сильна, свѣжа и пристрастна, якъ любовь дѣвчины, — и длятого мы не можемо се вважати злымъ та нечестнымъ поступкомъ, коли она бѣдрѣкае ся

*) Я. Головацкѣй, Народныя пѣсни Галицкѣй и Угорскѣй Русѣ, часть II, стор. 464.

любка, щобы жити для своихъ дѣтей. А ще до того въ пѣсни той любко очевидно показуе ся чоловѣкомъ молодымъ, легкодушнымъ, запаленымъ: ѓнъ нѣ зъ сего нѣ зъ того хоче забити слюбного мужа, а тутъ уже нѣщо и говорити, що чисто-людске чуте жѣнки мусить выступити противъ него, обстати за чоловѣкомъ, хочбы и нелюбымъ, але все таки за батькомъ дѣтей и господаремъ.

Зайшло сонѣнько за ѓконѣнько,
 Якъ промѣнное коло;
 Выйди миленька, выйди серденько,
 Промовь до мене слово!
 Рада-бымъ выйти, рада-бымъ выйти,
 До тебе говорити,
 Та лежить нелюбъ по правѣй руцѣ,
 Щобы го не збудити!
 Ой моя люба, ой моя люба,
 ѓдсунь ся ѓдъ нелюба,
 Най въ нѣго стрѣлю зъ тута лученька,
 Якъ у того голуба!
 Не тяжко вбити, не тяжко вбити
 И дѣти всиротити, —
 Тобѣ любочку на годиночку,
 А минѣ нѣ зъ кимъ жити. (Нагуевичѣ)

Ще выразнѣйше показуеь те дѣло въ другѣй пѣсни, въ котрѣй любко — панъ, и жѣнка волить жити зъ нелюбомъ, анѣжь зъ паномъ:

Ой летѣла зазуленька по Вкраинѣ,
 Гей, розсыпала злоте пѣре по долини.
 А хтожь тото злоте пѣре позбирае?
 Гей, десь миленька миленького вызирае.
 Ой прѣхавъ мѣй миленькѣй о пѣвночи,
 Гей, тай застукавъ у засвѣтлое ѓконце.
 Ци спишь мила, ци спишь мила, ой ци чуешь?
 Гей, а зъ кимъ же ты темну нѣченьку ночуешь?
 Ой я не сплю, ой я не сплю, а все чую, —
 Гей, изъ нелюбомъ темну нѣченьку ночую.
 Ой ѓдсунь ся, моя люба, ѓдъ нелюба,
 Най въ нѣго стрѣлю, якъ у сивого голуба!
 Ци не будешь, моя мила, жалувати,
 Гей, якъ ся буде сивый голубъ трепотати?
 Ой буду я, мѣй миленькѣй, жалувати,
 Гей, а хтожь буде дрѣбный дѣти годувати?
 Лѣпша була суха рыба, нѣжь зъ шафраномъ;
 Гей, лѣпше жити изъ нелюбомъ, якъ изъ паномъ!

Лѣпше жити изъ нелюбомъ, бѣдувати,
Гей, якъ изъ паномъ, якъ изъ паномъ панувати!

(Нагуевичѣ)

Неволя жѣнки кѣнчить ся зъ смертею мужика. Вдову нѣкто не смѣе нѣ въ чѣмъ неволити анѣ кривдити, бо „вдовинѣ й сирѣтскѣ слѣзы камѣнь лупають“. Але при господарствѣ и при дѣтхъ годѣ вдовѣ, особливо молодѣй, оставати ся довго на волѣ, — господарство вымагае мужа, якъ каже въ выше наведенѣй пѣсни мужь до жѣнки :

Спѣмнешь тогды (по моѣй смерти) свои лѣта, газарды,
Якъ то тяжко въ свѣтѣ жити безъ газды.
Треба хлѣба, треба соли до хаты,
А нѣкому молоденькѣй старати.

Сумне и безѣдрадне жите вдовы. Пѣсня все называе сѣ „бѣдною вдовою“. Друге замуже рѣдко коли бувае по любви и для того ще рѣдше бувае щасливе, нѣжъ перше. Отъ якъ спѣвае о тѣмъ пѣсня, котру мы складемо зъ двохъ, очевидно до себе належачихъ половинъ, записанныхъ въ рѣжныхъ мѣсяцхъ :

Ѣхавъ козаць зъ Украины на воронѣмъ кони
Тай повернувъ на подвѣре до бѣднои вдовы.
— На добрый день, бѣдна вдово, якъ же ми ся маешъ?
Якъ ты въ свѣтѣ проживаешъ, що газды не маешъ?
— По чѣмъ же мя, козаченьку, по чѣмъ мя пѣзнаешъ,
Що ты мене, молоденьку, вдововѣ называешъ?
— Пѣзнаю тя, бѣдна вдово, по твоѣй худобѣ,
Оббйстѣ ти невеселе, сама-сѣ у жалобѣ.
Въ понедѣлокъ рано-рано дожджикъ накрапае,
А молода бѣдна вдова воли вѣганяе.
Воли-жъ мои половин, ой пасѣтъ ся сами,
Не маю-жъ я господаря, не прѣйде за вами.

(Ценѣвъ, коломыйске)

Ой за хвильку, за годинку, за хвильку маленьку
Та посватавъ козаченько й одову бѣдненьку.
Ой за хвилю, за годину, за хвилю другую
Попропивавъ козаченько худобу сивую.
Ой за хвилю, за годину, за хвильку маленьку
Тай покинувъ козаченько й одову бѣдненьку.
Ой йдутъ жовнярики, идутъ плаечками,
Подыбали бѣдну вдову меже берѣжками*).

*) „она, видите, ишла вже топити ся“. Прим. спѣвачки.

Ой а бѣдна вдова стала тай си розгадала,
 Та кождому жовняреви по таляру дала.
 — Ой вы ѣдьте, жовнярики, ой ѣдьте та пійте,
 Де найдете мого любка, лишень го не бійте!
 Ой ѣли жовнярики, ой ѣли та пили,
 А якъ нашли еи любка, тай на смерть го вбили.
 „Не вважявъ ты, козаченьку, на вдову бѣдную,
 Попрождавъ, попрошивавъ худобу сивую;
 Не вважявъ ты, козаченьку, на сирѣтскій дѣти,
 Не будеме й мы за тебе въ Самборѣ сидѣти“.

(Долинъ, ѡдъ Фенны Лучкійки зап. М. Павликъ.)

Такъ отже вояки убиваютъ того, кто скривдивъ вдову и сироты, и надѣютъ ся, що за те не буде имъ нѣякою кары, не будутъ сидѣти въ Самборѣ въ криминалѣ.

*

*

*

Мы скѣнчили про жѣночу неволю. Мы вже неразъ въ протягу сего дослѣду мали нагоду перекона- тись, що неволя тота основана не на грубыхъ та вар- варскихъ обычаяхъ народныхъ, що чуте и здоровый ро- зумъ народа супротивляють ся ѣй, що особливо жѣ- ноцтво дуже живо и выразно почувае всю ненормаль- ность своего положеня*), але еѣ выкликуе не що друге, якъ тискъ поганихъ обставинъ эко- номичныхъ на жите родинне, выкликуе та сама сила, що и на заходѣ Европы, въ краяхъ далеко освѣ- ченѣйшихъ, розвалюе и нищить родинне жите робѣтни- ковъ**). Мы можемо бути певнѣи, що зъ полѣшенемъ

*) Въ добавокъ до наведеныхъ выше о тѣмъ дѣлѣ пѣсень просимо порѣвнати и слѣдуючу (Головацкѣй, op. cit. часть II, стор. 380):

Шумить вѣтеръ лѣщиною, шумить травицею;
 Сто-разъ лѣпше дѣвчиною, якъ молодежию.
 Молодиця — невѣльница, нѣ подивити ся,
 А дѣвчина — воленъ козаць, зъ кимъ хочъ любити ся.
 Молодиця — невѣльница, куды ходитъ, плаче,
 А дѣвчина — воленъ козаць, куды ходитъ, скаче.

**) Гляди о тѣмъ и пр. у Leroy-Beaulieu „Le travail des fem- mes eu XIX-me siecle“ и егожь „L' Etat de la classe ouvriѣre eu France“; такожь Fr. Engels: „Die arbeitenden Klassen Englands“, а особливо Karl Marx: „Das Kapital“ и много другихъ.

економичныхъ обставинъ у нашего народа, въ знесенемъ бѣдности та понижена, въ котрыхъ ѳнъ теперь находятъ ся, заине и велика часть тои жѣночои неволѣ. Велика часть, не вся! Заине та неволя, котру теперь простѣ люде причинюють самымъ собѣ: чи то въ нерозуму, чи въ самолюбства, чи въ розпусты, т. е. загаломъ недостаткою интеллектуального и морального розвою та образованя. Жерело тои недостатѣ, якъ сказано, лежить въ бѣдности та тѣнотѣ.

Друга часть жѣночои неволѣ — нерозрывнѣ слюбы, котрѣ силують жѣнку жити въ чоловѣкомъ, котрого не любить. Велика бѣльшѣсть жѣнокъ нашихъ держитъ ся свято такихъ слюбѣвъ, але выемкѣвъ лучае ся такожь богато, и то чимъ далѣ, тымъ бѣльше. По вѣхъ нашихъ селахъ суть жѣнки, що покинули своихъ слюбныхъ мужѣвъ, и суть такѣжь мужѣ. Неравъ розрывъ такѣй поступае за обѣдѣльною згодою, а неравъ и мимо волѣ одной стороны*).

Ще одна часть жѣночои неволѣ лежить и въ тѣмъ, що переважно (а при лихѣмъ чоловѣцѣ и зовѣмъ) на ѳи голову спадае — турбувати ся дѣтьми, выховувати, годувати и зодягати ихъ та „выводити въ люде“. Дѣти, якъ мы вже бачили, стають ся головнымъ путемъ, котре приковуе жѣнку до чоловѣка, хочѣбы и якъ нелюбого.

Погляньможъ теперь, чи мае наше жѣноцтво и чи выказуе оно въ своихъ пѣсняхъ якѣ небудь думки про волю, про те, якъ бы то выдобутись собѣ въ теперѣшного поганого положеня?

Коли першою основою всякои практичної волѣ уважати вольне, живе чуте, ненадломану, цѣльну особистѣсть и бажане особистои самоуправности, то мы, бачить ся, неравъ, и досыть ясно, въ отѣй статѣ выка-

---

*) О тѣмъ гляди „Вольное Слово“ Н. 54 въ дописи „Изъ австрѣйской Украины“, а такожь статью Ореста Левицкого въ „Русской Старинѣ“ 1880 г., п. нап.: „Бытовя брачныя формы на Украинѣ XVI и XVII в. и др.

зали, що така основа волѣ у нашого простого жѣноцтва єсть*).

Що до економічної неволѣ, то жѣноцтво наше безперечно дуже тяжко єѣ почував. Мы бачили, якъ жѣнка плаче и жалує ся передъ матерю на то, що чоловікѣ взявъ єи вѣно та пропивъ и протративъ**). Жѣнка працює у чоловіка гѣршь наймички, бо наймицѣѣ треба платити, а жѣнцѣ нѣ; наймичка не схоче бути, то геть иде, а жѣнка нѣ. Тай ще жѣнцѣ приходиться ся на своїхъ плечехъ зносити всякї мужиковї примхи, невдоволенє, всякї хибы єго характеру, а крѣмъ того головно на нѣй лежить обовязокъ — годувати та пильнувати дѣтей. Не диво затымъ, що попередъ всего жѣнка выступає проти того, щобъ бути наймичкою у свого чоловіка, бути у всѣмъ єму покѣрною слугою:

Куды йду, туды йду,
Все збираю лободу;
А я своєю муженькови
За наймичку не буду. (Лолинѣ)

*) Зѣ выше наведеною нами пѣснею про те, якъ дѣвчина не хоче нелюбови сказати доброго слова, порѣвнай слѣдуючу, не менше цѣкаву и гарну (Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскїй край. Матеріалы и изслѣдованія, собранные П. П. Чубиньскимъ, томъ V. стор. 487—488):

Рано-рано побужала мене мати,
Хочуть мене за нелюба й оддати.
Я нелюба да изъ роду не любила,
Я нелюба сухарями накормила,
Я нелюба помьями напоила,
Противъ нѣчки собаками выпроводила,
По слѣдочку жарку крапиву садила,
По крапивѣ важкїй камѣнь котила.
А якъ важко отой камѣнь котити,
То такъ минѣ изъ нелюбомъ жити.

(Козелецкїй уѣздъ, зап. П. Новицкїй.)

**) Зѣ наведеною выше пѣснею „Вѣтеръ вѣе, шелєвѣ“ порѣвнай такожъ слѣдуючу:

Ой якъ мы ся зѣ товаришемъ взяли напивати,
Прїйшли жиды, взяли бычки, — щожъ буду впрягати?
Жѣнка плаче, жѣнка плаче: Господь бы ты побивъ!
Минѣ мати дала бычки, а ты гунцвотъ пропивъ!

(Матвѣвцѣ, колом)

Жынка яно бачить, що велика часть еи неволѣ
лежить въ экономично́й залежности о́дъ чоловѣка, и для
того она старавсь вырвати ся зъ пѣдъ той залежности,
вырвати ся не чимъ, якъ тѣлько своею працею на волю.

Ой дубе, дубе кучерявий,
Ой а хтожь тебе скучерявивъ?
Скучерявила темна нѣчка,
Темная нѣчка, быстра рѣчка.
А я молода якъ ягода
Не пѣду за-мужь за рѣкъ, за два.
Не пѣшла за-мужь, ажъ пятого,
За пняиченька проклятого.
Ой кажуть люде, що бнѣ не пѣ,
О́нъ що вечора изъ коршмы йде.
Ой що вечора, що раночку, —
Пропивъ же коня й нагайочку.
Пропивъ же коня вороного,
Прійшовъ до стайнѣ по другого.
А я молода противъ нѣго
Несу рублика золотого.
— Ой милый, милый, що гадаешъ,
Що ты такъ працу пропиваешъ?
Пропивъ есь коня вороного,
Прійшовъ до стайнѣ по другого?
— Щожь тобѣ, мила, а й до того,
До мого коня вороного?
Выкупи коня, люблю тебе!
Якъ не выкупишь, убью тебе!
— Не разъ я, не два, выкупляла,
Черезъ ѓконце дверцѣ мала!
Черезъ ѓконце дверцѣ мала,
Въ вишнево́мъ саду ночувала;
Въ вишнево́мъ саду, пѣдъ калиною,
Ще зъ маленькою тай дитиною.
Летить зазулька: куку! куку!
Я молоденька терплю муку.
Летя пташечки: хвѣтъ-хвѣтъ! хвѣтъ-хвѣтъ!
Минѣ слѣзоньки кѣтъ-кѣтъ, кѣтъ-кѣтъ!
Летить соловѣй: тѣохъ-тѣохъ! тѣохъ-тѣохъ!
Менѣ слѣзоньки, якъ той горохъ.
Ой соловѣѣ, братя мои,
Тай вы ялицѣ, вы сестрицѣ!
Скинѣте ся минѣ по пюрочку,
Наи зъ вами злену й а въ горочку:
Най мене не любъ не любуе,
Най мене не бѣе, не збыткуе!

Вмѣю я, мужу, ткати, ткати, —

Буду я свѣй вѣкъ коротати.

Вмѣю я, мужу, шити, шити, —

Буду я й сама въ свѣтъ жити.

(Ценѣвъ, запис. бѣдъ Кароля Батовского.)

Переходимо до иншой, въ своѣмъ родѣ дуже цѣкавои пѣсенѣ „про шандаря“, въ котрой показана женщина безмѣрно сильна характеромъ и силою чутя. Пѣсня про шандаря, судячи по рѣзнымъ признакамъ, належить до найновѣйшихъ творѣвъ народной фантазіи и повстала въ Подгѣрью, певно въ околици Делятина, бѣдки занесена вѣстала въ околицю Долины, до Лолина. Находячій ся у насъ варіантъ, мабуть єдиный доси записаный,—анѣ у Головацкого, анѣ въ жаднѣмъ иншѣмъ збѣрнику мы подѣбною мотиву не стрѣчали. За єи локальнымъ походженемъ и недавнымъ початкомъ промовляють такожъ численнй провинціализмы, котры стирають ся и выгладжують ся, коли пѣсня давнѣйша и переходить зъ одной околицѣ въ другу. За тымъ самымъ промовляе и те, що пѣсня така невыроблена, оповѣдане урыване, переплѣтане (неразъ просто таки для вѣрша) нѣчого не значучими реченнями, особливо въ початку,—що все переходячи зъ устъ до устъ, згладжує ся, доповнює ся и заокруглює ся. Можемо затымъ майже напевно сказати, що пѣсня про *шандаря* находить ся ще, такъ сказати, *in statu nascendi*; тымъ цѣкавѣйше буде для насъ розбрати таку свѣжу пѣсню, прослѣдити немовъ бы найновѣйшу фазу, на якѣй у насъ стало „жѣвоче пытане“.

Ой пити бы горѣвочку, ой пити бы, пити;

Ой прійшло ся шандареви зъ Делятина ити.

Ой положу на бконце горѣхову гранку;

Прійшовъ шандаръ зъ Делятина, бо має коханку

Ой пѣшь иде до церковцѣ та на хвалу божу,

А шандаръ ся бдзыває: тай я вамъ поможу!

Ой пѣшь службу бдправляе та людей жегнає,

А шандаръ си ставъ на хоры, апостоль читає.

Ой люде ся проступили та стали у кутки,

А бнѣлюбку за ручечку, повѣвъ черезъ сутки*):

*) Сутки = побѣчна тѣсна улличка (Ольховець). Прим. пок. Льва Васильовича.

— Ой ходѣмо, моя мила, та на торговицю
 Та будемо попивати мѣдъ тай сливовицю. —
 Ой якъ прійшовъ Николайко до своєї хаты:
 Анѣ ключѣвъ анѣ жѣнки нема коло хаты.
 А бнѣ пѣшовъ до суѣды, зачявъ ся пытати:
 — Ци нема ту меѣ жѣнки, нема коло хаты?
 Вони ёго притримують: просиме сѣдати!
 Ђнѣ знявъ шапку, поклонивъ ся: йду далѣ шукати.
 — Ой идижь ты, Николайку, та на торговицю,
 Ой тамъ жѣнка изъ шандаремъ пѣе мѣдъ, сливовицю.
 Ой пѣшовъ же Николайко попѣдъ голиночки:
 Лежить шандарь до постелѣ, голый безъ сорочки.
 Ой пѣшовъ же Николайко попѣдъ оконницѣ;
 Лежить жѣнка до постелѣ гола безъ спѣдницѣ
 А бнѣ пѣшовъ до жидѣвки тай взявъ ѣй казати:
 -- Дай жидѣвко сокирочки, дверѣ одрубати.
 Взявъ сокиру у жидѣвки, розрубавъ верѣѣ...
 Забравъ рѣчи шандарскии, до фѣрвальтеріи!
 Ой зачали за Николовъ у погонѣ бѣчи:
 Завернули Николайка, — неси назадъ рѣчи!
 У покою пѣпъ Николу на смерть сповѣдае,
 А у другѣмъ его жѣнка ручки си ломае.
 — Люби мой еломосцю, щось маю казати:
 Ци можь мене ись шандаремъ разомъ поховати?
 — Ой молода молодежи, не можь то зрѣбити:
 Уже шандарь тыждень гнѣе, ты будешь рѣкъ жити.

(Въ с. Лолинѣ бѣдъ Явдохи Чѣгуръ записала Михалина Рѣшкевичъ.)

Якъ бачимо, въ новѣй одежи стара подѣя — на-
 сильный разрывъ звязку родинного. Жѣнка ломить
 слюбъ церковный и ѣддаеъ „шандареву“ отверто, при-
 людно. Мужъ еи, чуючи себе зганьбленимъ, убивае
 „шандаря“ и самъ гине ганьблячою смертею, — отъ и
 вся повѣсть.

Християньска мораль звалить вину всего нещастя
 на жѣнку; криминалисты карають смертею Николу;
 „шандарь“ такожь погибъ. А на дѣлѣ, глядячи очима
 народнои пѣсенѣ, то хто виненъ? Розберѣмо пѣсеню у
 всѣхъ еи складникахъ, то й побачимо.

Въ Николаевѣй хатѣ „нема щастя“, т. е. нема лю-
 бови мѣжь жѣнкою и чоловѣкомъ. Для чого се такъ —
 пѣсня не показуе, а бере фактъ готовый, якихъ тысячѣ
 въ щоденѣмъ житю лучають ся. Жѣнка не любить
 Николая, и щѣбъ вдоволити потребу свого молодого серця,

ѡддає ся *шандаревѣ*. И якъ то звичайно буває, що заборонена любовъ найсильнѣйша, такъ само дѣє ся и тутъ. Для неѣ все мѣтитъ ся въ тѡй любви, поза нею она нѣчого не бачить: нѣ дому, нѣ мужа, нѣ прочого свѣта. Задля своѣи любви она рѣшає ся на наибѡльшу жертву, яку тѡлько може принести женщина, на неславу, на прилюдну нечесть. Она не вагує ся показати передъ всѣми людьми свою любовь, не вагує ся зъ своимъ милымъ попѡдручъ ити черезъ церковь помѣжъ народъ, немовъ на знакъ, що нова любовь ломить давный слюбъ, — не вагує ся зъ тымъ же *шандаремъ* отверто гуляти на ринку.

— Алежъ она неморальна, зопсована женщина! — скаже може дехто.

Оно-бъ такъ и могло здавати ся, але закѡнченє пѣснѣ очевидно перечить тому. Въ тѡй хвили, коли еѣ правовитого мужа сповѣдають на страшну смерть, — она въ сѣнехъ руки ломить и плаче — може за нимъ? Нѣ, за *шандаремъ*, давно вже вбитымъ и похованымъ. Въ тѡй хвили, коли Николая ведутъ на смерть, она просить и для себе смерти, — чи може, щобъ хочъ по смерти лежати обѡчь своѣго мужа? Нѣ, щобъ була похована разомъ зъ *шандаремъ*. Я не знаю, якъ кому выдасть ся така женщина, — менѣ она выдає ся заслѣпленою може въ любви, але все таки горячо и щиро любячою. А у кого любовь, така горяча, невмираюча любовь єсть головнымъ двигачемъ цѣлого житя и поступованя, — чижъ можна того назвати зопсованымъ и неморальнымъ?

Буде тому звышь дваццять лѣтъ, якъ великорускѣй критикъ Добролюбовъ, розбираючи драмы Островского, а особливо найкрасшу зъ нихъ „*Бурю*“, назвавъ появу въ московскѡй суспѡльности такоѣ Катерины Кабановой (героинѣ „*Бурѣ*“), котра ломає церковный слюбъ и ѡддає ся коханому чоловѣкови, хочъ тайкомъ и зъ великими охами та ахами, зъ великою грызотою сумлѣня, а опѡсля, коли все ѡдкрыло ся, кидаєсь въ Волгу, щобъ не зносити докорѡвъ мужа и свекрухи, — назвавъ, кажу, появу такоѣ Катерины Кабановой „*прѡмѣнемъ свѣтла въ темнѡмъ царствѣ*“. Але порѡвнанє Катерины зъ жѣн-

кою Николайка въ нашѣй пѣсни выходитъ далеко на користь сеи другои. Бо коли Катерина тѣлько по довѣи боротьбѣ и намовахъ, зъ великою грызотою, тайкомъ ѡддае ся любому чоловѣкови и ѡдтакъ ще думае укрывати свое поступоване, поки страшна буря, котрои она забобонно боить ся, не довела еи до признаня, а тодѣ не зносячи ганьбы и докорѡвъ кидаетъ въ Волгу, — то Николайкова жѣнка поступае зовсѣмъ отверто, не крые ся зъ своею любовою, для неи нема нѣ ганьбы, нѣ докорѡвъ, нѣ нѣчого окрѡмъ той любви, — и коли такожь бажае смерти, то тѣлько для того, щобъ и въ гробѣ лежати побѡчь любого собѣ чоловѣка. Правда, лучемъ свѣтла мы еи про то не назвемо, але то лишень для того, що такого „темного царства“ въ родинѡмъ житю, якъ въ Московщинѣ, у насъ нема.

Прошу завважати ще одну, хочъ и формальну обставину. Въ цѣлѡй пѣсни Николаева жѣнка не выступае прямо, говорячи або дѣйствующи, — ажъ при кѡнци ѣй посвячено усего чотыри стрѡчки, але й того досить було, щобы изъ вопсованои, неморальной и пассивной людини, якою она зъ-першу могла здавати ся, зробити героиню! Такого чародѣйства, а такимъ малымъ средствомъ, ледви чи доказавъ бы й наибѡльшій поетъ-серцевѣдець!

Коли я сказавъ попереду, що Николайкова жѣнка „заслѣплена своею любовою“, то я сказавъ се не безъ розмыслу. Бо й справдѣ, она, бачить ся, мало прибирала, кого полюбити, кому ѡдати великѣй скарбъ своего сердца, — а ѡдала его першому-лѣпшому, котрый ѣй сподобавъ ся чи то своею зверхною поставою чи може своимъ ѡбходженемъ або чимъ небудь другимъ. Правда, говорятъ: сердце не навчити, сердцю не до приборѡвъ, кого схоче то й полюбить, не вытаючи про вдачу. Може оно й такъ. Але зъ другого боку хочбы й такъ не було, то годѣ намъ винуватити женцину, котра выбрала собѣ ледачого чоловѣка. Адже имъ, правду кажучи, нѣ въ чѡмъ и выбирати. Котрый чоловѣкъ у насъ, чи зъ мѣжь простыхъ, чи зъ мѣжь освѣченыхъ, може показати ся въ повнѣ гѡднымъ великой жѣночой любви? Котрый зъ насъ не ѡмане еи ѡжидань, не зранить еи сердца, не

вытисне слѣвъ въ ви очей — не тыхъ блаженныхъ, щасливыхъ, але гъркихъ, пекучихъ слѣвъ? Чижь диво, що найчеснѣйша, найкрасша женщина у насъ кидав ся въ обнятя чоловѣкови ледачому и зовеѣмъ ви негѣдному, коли й всѣ другіи такі самі або майже такі самі? А въ мѣжь сотнѣ зовеѣмъ негѣдныхъ вышукувати одного, котрый бы може о оденъ процентъ бувъ гѣднѣйшій—то годѣ и не выплатитъ ся. Такъ отъ она и ѡддае ся першому лѣпшому, въ разу своимъ горячимъ темпераментомъ и своєю любовою приглушуючи всѣ сумнѣвы, — щобъ опѣсла, коли доочне ѣй покаже ся ледачѣсть любого чоловѣка, — ну, звѣстно, щобъ опѣсла бути тымъ бѣльше нещасливою.

Отъ таке саме бачимо и въ нашѣй пѣсни. *Шандарь* показуе ся намъ чоловѣкомъ справдѣ зопсованымъ и ледачимъ. Онъ по просту хвалитъ ся своєю добычею, хвалитъ ся тою безграничною любовою Николаевои жѣнки, котрой онъ не вартъ. Онъ прилюдно, въ церквѣ, называе еѣ своєю любкою, веде еѣ за руку помѣжь народъ, немовъ щобы всѣмъ у очи показати: „бачитѣ самі, яка она!“ И коли ѣй мы поклали се великимъ геройствомъ, що такъ безоглядно и безповоротно ѡддала ся своѣй любви, пѣшла за покликѣмъ своѣго сердца, — то шандареви те прилюдне величане своєю здобычею, те глупе, жестоке и непотрѣбне волочене ѡдданой ему всѣмъ сердцемъ женщины по калюжѣ ганьбы и неславы людскои мусимо покласти великимъ проступкомъ, мусимо уважати знакомъ холодной безсердечности и великого морального зопсута. Онъ очевидно зовеѣмъ не любитъ ви, а тѣлько вывыскуе ви любовь, — инакше прецѣнь онъ бы самовдльно и самовладно не вымагавъ и не пріймавъ ѡдъ неи такой великой и тяжкой жертвы, онъ бы не причинювавъ ѣй тѣлько пониженя и муки, кѣлько мусѣло ѣй причинити его поступоване. Народна пѣсня не безъ умыслу зробила его *шандаремъ* (самъ фактъ, на котрѣмъ запевно основана пѣсня, не має ту для насъ нѣякого значѣня), т. е. чоловѣкомъ зайшлымъ, може й иншой народности, чоловѣкомъ, котрого выховала касарня, въ котрѣмъ выстудила сердце войскова дисциплина, а котрого

може вдеморализувала широка власть и безкарнѣсть, яку мають жандармы надъ сѣльскимъ народомъ. Звычайный, простой парубокъ, хочъ и якій, не зробивъ бы чогось подѣбною. На то треба зовѣмъ выломати ся зъ тыхъ традицій, ѡдчужити ся ѡдъ той атмосферы старыхъ звичаївъ и саморѣдной моральности, середъ якихъ жѣ и виростае кожда дитина на селѣ. Тожъ коли *шандарь* въ пѣсни гине ѡдъ сокиры обезцѣненого Николая (пѣсня о его смерти не згадує й словомъ, якъ о рѣчи маловажнѣй або такѣй, котра розумѣе ся сама собою!), мы не жалѣемо за нимъ и чуємо, що одного ледачого чоловѣка на свѣтѣ менше стало. Коли-бъ пѣсня показала намъ его чоловѣкомъ добрымъ, любячимъ — хочъ и не законно, мы певно жалѣли-бъ его и пѣсня сама певно старалась бы збудити въ насъ той жалъ, збудити переконанє, що погибъ ѡнъ невинно, а тѣлько силою слѣпой консеквенці нашего суспѣльного ладу. Значить ся, вина *шандаря* не въ его незаконнѣй любви, але въ его власнѣй безсердечности и зопсованости, — ними ѡнъ позбавивъ себе житя и нашої симпатїи. Любовь, хочъ законна, хочъ и незаконна, все выкликає теплый ѡдзвѣвъ въ складачахъ пѣсень народныхъ. Се впрочѣмъ и не диво: аджежъ складачѣ тѣ — переважно женщины, у котрыхъ любовь — наибѣльшій святощѣ, єдина прикраса бѣдного, а такъ часто и безсердечно потоптаного та ломаного житя.

Оставалось бы намъ ще розѣбрати и оцѣнити появу нещасливого Николайка, але мы не чинимо сего: пѣсня сама доволѣ выразно показує его вдачу и поступки, обрисовує намъ наглядно его положенє, зъ которого для него, бачить ся, не було иншого виходу надъ той, котрый зъ нимъ и справдѣ лучивъ ся. Николайко — натура прямодушна, чесна, але для головної идеї пѣснѣ малозначуща.

А основне „прокляте“ пытанє: кто виненъ всему тому? Ѳдповѣдь на се выплыває прямо зъ нашої аналїзы. Винно нещасливе уладженє нашихъ родинныхъ обставинъ, котре не дозволяє легально розѣрвати звязокъ, уже фактично розѣрванный, котре насилує любовь и сердце женщины и черезъ те скривляє ихъ,

зводитъ на манѡвцѣ. А далѣ винно погане, нечесне поступованѣ *шандаря*, а посередно тѣ причины, котрѣ зробили его безсердечнымъ и нечеснымъ, т. е. касарняна деморализація, — значить ся въ послѣднѡй линіи... Ехъ, та й нудножь бо повторяти все одно и то само, доходити „куды не кинь, все въ клинь“, тысячными дорогами, а все до одного кѡнца!...

Нагуєвичѣ 10—20 Мая 1882.

